

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний університет

**СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ
НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ:
ІСТОРІЯ, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ**

Матеріали
IV Всеукраїнської науково-практичної конференції
У двох частинах
Частина 1

(Суми, 19 травня 2017 року)

Суми
2017

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Власенко В. М., канд. іст. наук;
Дегтярьов С. І., д-р іст. наук;
Король С. М., канд. політ. наук;
Куліш А. М., д-р юрид. наук;
Лобко Н. В., канд. іст. наук;
Нестеренко В. А., канд. іст. наук;
Піскун В. М., д-р іст. наук;
Семенов В. М., канд. наук з держ. упр.;
Сухонос В. В., д-р. юрид. наук.

Видання рекомендоване до друку рішенням вченої ради
Навчально-наукового інституту права СумДУ
(протокол № 11 від 11.05. 2017 р.)

**Суспільно-політичні процеси на українських землях:
історія, проблеми, перспективи** : матер. IV Всеукр. наук.-
практ. конф. : у 2 част. (Суми, 19 травня 2017 р.) / ред. колегія :
В. М. Власенко, С. І. Дегтярьов та ін. – Суми : Сумський
державний університет, 2017. – Ч. 1. – 100 с.

До збірника увійшли наукові статті та повідомлення викладачів, студентів, учених та аспірантів ВНЗ і наукових установ, виголошені в рамках IV Всеукраїнської науково-практичної конференції «Суспільно-політичні процеси на українських землях: історія, проблеми, перспективи» (Посвідчення УкрІНТЕІ № 703 від 5 грудня 2016 р.), присвяченої актуальним питанням суспільно-гуманітарних наук.

© Сумський державний університет, 2017

ВЛАСЕНКО В. М.

(Сумський державний університет)

**УЧАСТЬ УКРАЇНСЬКИХ ЕМІГРАНТІВ З КРАЇН
ПІВДЕННО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ В УКРАЇНСЬКИХ
НАУКОВИХ З'ЇЗДАХ 1926 ТА 1932 рр. У ПРАЗІ***

Незважаючи на те, що країни Південно-Східної Європи не були політичними центрами української еміграції в міжвоєнний період, тамтешні емігранти брали участь в українських наукових форумах. У листі до голови Надзвичайної дипломатичної місії УНР та Громадсько-допомогового комітету української еміграції в Румунії професора К. Мацієвича від 25 січня 1925 р. С. Петлюра просив його долучитися до справи організації влітку 1925 р. у Празі *«наукового з'їзду українських учених»*. Ідею скликання наукового форуму, на думку С. Петлюри, *«варто підтримати хоч би з морального боку всім нашим еміграційним осередкам, бо справа з'їзду має не лише наукове значення, а й національне і як така не може не цікавити наших організованих громад»* [1, с. 597].

У листі до С. Петлюри від 14 листопада 1925 р. К. Мацієвич, погоджуючись з цією ідеєю, звернув увагу Головного отамана на те, що до неї варто поставитися дуже обережно. Для того, щоб з'їзд мав резонанс у науковому середовищі, на ньому треба виголосити не менше 20-30 справжніх наукових доповідей, а це для науковців-емігрантів нелегко зробити. Одна справа читати лекції і писати підручники,

---

* Робота здійснена в рамках виконання фундаментального дослідження № 0115U000677 «Історичний розвиток порубіжжя Північно-Східної України як засіб конструювання загальнонаціональної моделі історичної пам'яті».

інша – зробити наукову розвідку, «яка б мала наукове значіння перед європейським науковим форумом, а як хоч не європейським, то принаймні російським та чеським». Тому, на думку професора, час скликання наукового з'їзду треба визначити лише після того, як кількість справжніх наукових доповідей «дійде до пристойної кількості» [2, с. 246].

Безпосереднім ініціатором скликання **I Українського наукового з'їзду** (УНЗ) був Український академічний комітет (УАК), до складу якого входив і К. Мацієвич. Комітет створив Організаційну комісію на чолі з академіком І. Горбачевським. Навесні 1926 р. було сформовано декілька секцій і підсекцій з'їзду. Організаційна комісія доручила голові Спілки українських техніків сільського господарства в Чехословаччині К. Мацієвичу персонально організувати агрономічно-лісову підсекцію. 30 травня 1926 р. на нараді членів Спілки вона була заснована. Підготовчу роботу здійснювало бюро підсекції у складі К. Мацієвича, Б. Іваницького, М. Косюри (члени) та В. Чередиєва (кандидат у члени). Костю Адріановичу доручили визначити найбільш актуальні теми із громадської агрономії та відповідних доповідачів. Професор запропонував близько 10 кандидатур українських науковців із Данії, Німеччини, Румунії, Франції, Чехословаччини та Західної України [3, арк. 60-60 зв].

3-7 жовтня 1926 р. в аудиторіях Карлового університету відбувся I Український науковий з'їзд. До участі у ньому погодилося 125 осіб із 183 доповідями [4, с. 21]. Але не всі прибули на форум, в тому числі лікар М. Галін та проф. І. Ганицький з Румунії [5, арк. 10, 13]. У перший день його роботи були виголошені численні привітання від іноземних й українських наукових, освітніх і громадських інституцій, в тому числі від Українського гуртка ім. М. Драгоманова в Болгарії [6, с. 22].

Головою агрономічно-лісової підсекції був К. Мацієвич. Всього було виголошено 17 доповідей, в тому числі «*Про сільськогосподарські райони України*» К. Мацієвича,

«Дослідження ґрунтів на Україні та його основні висновки» та *«Сучасна методологія досліджування ґрунтів»* директора Природно-історичного музею в Кишиневі проф. М. Флорова з Румунії. Були задекларовані, але не виголошені доповіді *«Мускулатура риб компресіформного типу»* та *«Значіння штучного розводжування осетрових риб для України»* доцента Юрія Русова з Румунії. 4 жовтня на засіданні медичної підсекції виступив доктор наук М. Дзюбан із Королівства сербів, хорватів і словенців. Тема його доповіді – *«Організація санітарної служби в Югославії»* [7, с. 15-17].

Під час роботи УНЗ експонувалася виставка книг українських науковців. Серед них – підручники *«Ентомологія»* та *«Зоологія»* Ю. Русова (Румунія) для студентів УГА в Подєбрадах [8, арк. 71зв]. На останньому засіданні з'їзду були оприлюднені вітальні телеграми, в тому числі від ГДК в Румунії та Українського гуртка ім. М. Драгоманова в Болгарії [9, арк. 11-12].

II Український науковий з'їзд передбачалося скликати через 5 років після Першого. 27 лютого 1931 р. Український громадський комітет обрав Організаційну комісію на чолі із академіком Степаном Смаль-Стоцьким. Планувалося провести з'їзд 15-19 грудня 1931 р. Передбачалося робота 4 секцій – історично-філологічної, правничо-економічної, природничо-медичної та технічно-математичної з відповідними підсекціями [10, с. 8]. Але у зв'язку з організаційними та фінансовими проблемами термін проведення форуму перенесли на березень 1932 р. У лютому того ж року Організаційна комісія схвалила й оприлюднила на сторінках емігрантської преси статут з'їзду [11, с. 8]. Зголосилися взяти участь у форумі й українські емігранти з Румунії. Серед них – фахівець у галузі містобудування інженер з м. Тігіна (Бендери) С. Матвієнко-Сікар, директор Лабораторії рибного господарства при Зоотехнічному інституті в Бухаресті доцент Ю. Русов, депутат румунського парламенту

В. Залозецький-Сас (доповідь про великодні писанки). Але вони так і не прибули до Праги, хоча доповіді другого і третього були зазначені у програмі з'їзду [12, с. 8, 11].

II УНЗ відбувся 20-24 березня 1932 р. в аудиторіях нового корпусу Філософічного факультету Карлового університету в Празі. На адресу Організаційної комісії надійшли численні привітання від іноземних й українських наукових, освітніх і громадських інституцій, в тому числі від Української громади м. Акерман (Білгород-Дністровський). Вітальну телеграму підписали М. Галін (почесний голова), І. Гаврилук (голова) та В. Гетьманченко (секретар) [13, арк. 59-60]. Під час роботи форуму були підведені *«підсумки наукової праці української еміграції за останнє десятиліття»* у формі доповідей по окремим галузям науки. Так, у доповіді *«Діяльність українських емігрантів за кордоном на полі агрономічної науки і практики за 10 років»* професор В. Чередиїв відзначив велику роль українських емігрантів у Румунії, зокрема, на ниві агрономії – К. Мацієвича і М. Флорова, сільськогосподарської економії – інженера С. Радзівського, біології, ентомології й іхтіології – Ю. Русова, рибного господарства – інженера І. Кузнецова [14, арк. 104-118].

22 березня К. Мацієвич виголосив доповіді *«Проблема аграрного перенаселення України»* та *«Колективізація селянського господарства на Україні»*. Тези цих доповідей були надруковані на сторінках друкованого органу Союзу організацій інженерів українців на еміграції *«Український інженер»* [15, с. 44-46]. Того ж дня на засіданні природничої підсекції природничо-медичної секції була виголошена французькою мовою доповідь *«Причинок до вивчення румунських коронів»* Ю. Русова, незважаючи на відсутність на з'їзді її автора [16, с. 8, 37].

Отже, безпосередню участь у двох українських наукових форумах взяло лише кілька українських емігрантів з Румунії. Не прибули до Праги емігранти-науковці з Болгарії й Югославії.

Завадила цьому матеріальна скрута, праця не за фахом та брак наукових студій, які можна було представити науковій громадськості.

-
1. *Петлюра С.* Статті. Листи. Документи / С. Петлюра; упоряд. В. Сергійчук. – К.: ПП Сергійчук М.І., 2006. – Т. 4. – 704 с.
  2. Українська політична еміграція 1919-1945: Документи і матеріали / Ін-т політ. і етнонац. досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України, ЦДАГО України; редкол.: Ю.А. Левенець (співголова), В.А. Смолій (співголова) та ін. – К.: Парламентське вид-во, 2008. – 928 с.
  3. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО), ф. 3841, оп. 1, спр. 8.
  4. *А[ндрій] Я[ковлів]*. Напередодні Українського наукового з'їзду // Тризуб. – 1926. – Ч. 47. – С. 21.
  5. Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО), ф. 269, оп. 1, спр. 389.
  6. *О. Б.* Перший день Українського наукового з'їзду // Тризуб. – 1926. – Ч. 51. – С. 19-26.
  7. *Т. О.* Український науковий з'їзд у Празі // Тризуб. – 1926. – Ч. 52. – С. 7-19.
  8. ЦДАГО, ф. 269, оп. 1, спр. 387.
  9. ЦДАГО, ф. 269, оп. 1, спр. 388.
  10. *С. Н.* II-й Український Науковий З'їзд у Празі // Тризуб. – 1931. – Ч. 16. – С. 8.
  11. Статут II Українського Наукового З'їзду в Празі // Тризуб. – 1932. – Ч. 8. – С. 10-11.
  12. II. Український Науковий З'їзд у Празі 20-24 березня 1932. Розклад праць. – Прага: Політика, 1932. – 16 с.
  13. ЦДАГО, ф. 269, оп. 1, спр. 396.
  14. ЦДАГО, ф. 269, оп. 1, спр. 393.
  15. Технічні і економічні науки на II Українському Науковому З'їзді в Празі // Український інженер. – Подєбради, 1932. – Ч. 4. – С. 44-46.
  16. ЦДАГО, ф. 269, оп. 1, спр. 394.

ДЕГТЯРЬОВ С. І.
(Сумський державний університет)

СТАНОВЛЕННЯ КОЗАЦТВА ЯК ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІНСТИТУЦІЇ ТА ЙОГО РОЛЬ У ПРОЦЕСІ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІЄТВОРЕННЯ*

Побудова громадянського суспільства нерозривно зв'язана з встановленням верховенства права у такому суспільстві. Ще в античні часи виникла формула, перефразована у ХІХ ст. відомим істориком права М. В. Варадіновим: «Закон есть залог гражданского общества, на основании коего все, находящиеся в государстве, обязаны устраивать жизнь свою» [2, с. 53]. Актуальною є проблема розбудови правового громадянського суспільства і в сучасній Україні. Слід погодитися з думкою сучасної дослідниці М. Бабич-Трофименко про те, що «новий правовий і соціальний устрій створив майже необмежені можливості для процесів недержавної суспільної організації та подальшого утвердження громадянського суспільства». Але, здається, що саме суспільство з різних причин поки що не може скористатися цим повною мірою. Хоча «активне громадянське суспільство є життєво необхідним для подальшого перетворення України у відкрите демократичне суспільство» [1, с. 141, 142].

Україна намагається позиціонувати себе правовою державою. Хоча, звичайно, щоб стати такою треба ще багато чого досягти. Повноцінне громадянське суспільство може існувати лише у правовій державі, де панує верховенство закону. В Україні на сьогодні існують державне законодавство, система правових норм, технічні процедури прийняття та змін

---

* Робота виконана у рамках реалізації науково-дослідної тематики 15.01.10-02.16/18 ЗП «Механізми впливу інститутів громадянського суспільства на євроінтеграційні процеси в Україні».

законодавства. Але при цьому гостро стоїть проблема з соціологічним аспектом права. В українському суспільстві право втілюється у життя поки що не належним чином – закон не завжди виконується чи поважається. Існуюча система «винагороджує здатність обходити закони, вдається до шахрайства через неформальні мережі, що не зважають на закон» [4, с. 130].

Саме ж питання побудови громадянського суспільства в Україні має досить довгу історію. Декілька століть відбувався складний процес формування української нації. Він супроводжувався появою різноманітних людських об'єднань, які можна назвати своєрідним праобразом тих чи інших суспільних інститутів. Усі вони сприяли становленню української нації; в умовах відсутності української державності виступали посередниками між українським населенням та неукраїнською владою, у різний спосіб відстоюючи його (населення) політичні, культурні та інші інтереси, а інколи й саме право на існування.

До подібних утворень, на нашу думку, слід віднести такий феномен української історії, як козацтво, яке, за словами відомого історика О. Оглоблина, ще наприкінці XVI ст. перейняло на себе роль «національного речника українського народу» [5, с. 11].

Під час відстоювання ідеї руської нації мав місце внутрішній, соціальний конфлікт. Довгий час руська шляхта вважала себе єдиним представником руського народу. «І православні, і уніятські шляхтичі відкидали претензії нешляхетських соціальних груп репрезентувати руський народ і релігію перед зовнішнім світом». Проти нешляхетського духівництва шляхта виступала відкрито, відмовляючи йому у праві представляти руську націю. Така ж позиція була і щодо козаків, але шляхом мовчазного їх ігнорування або обережної критики [6, с. 207, 213].

Поруч із розвитком концепцій (національних ідентичностей) низки східноєвропейських націй у ранньомодерний період в Україні формується концепція Русі або «народу руського». Першими соціальними групами, що стали на захист цієї ідеї (та православної, руської релігії), зпоміж непривілейованих верств населення стали об'єднане у братства міщанство та козацтво [6, с. 202].

До самого кінця XVI ст. зміст концепції руської нації диктувався майже виключно представниками князівсько-шляхетської верстви, що мала стародавнє руське походження. Але дане трактування було надто вузьким і несприйнятним для низки інших, менш привілейованих верств населення. У результаті в першій чверті XVII ст. роль захисника інтересів «народу руського» та православ'я перебрало на себе козацтво. З цього часу більш популярним стає бачення православної церкви на концепцію руського народу. Воно було значно ширшим, ніж шляхетське, що підтверджується полемічними творами 1620-х років (Й. Борецького, Г. Смотрицького, Й. Кунцевича). За ними руська (православна) церква і народ ототожнювалися, «а оскільки за такою логікою руська церква охоплювала весь руський народ, то, нація, як і сама церква, мала охоплювати всі суспільні верстви Русі – від князів до посполства» [6, с. 214]. Зокрема у «Протестації» Й. Борецького та інших православних ієрархів від 1621 р. українських козаків позиціоновано як:

- «продовжувачів справи великих київських князів і частину народу руського»;
- християн, які самі захищали православ'я;
- «людей рицарських», що вказувало на їхнє моральне право бути частиною князівсько-шляхетської Русі».

Фактично відбулася модифікація старої моделі руської нації [6, с. 216, 217].

В цілому козацтво як явище змогло зайняти своєрідну суспільно-політичну нішу. Польський, турецький, російський,

низка інших європейських урядів визнавали важливе значення цього прошарку українського населення і мали з ним тісні контакти (як у вигляді конфліктів, так і цілком мирні) упродовж тривалого часу. Козацтво активно підтримувалося українським селянством. У кінцевому результаті це та низка інших факторів призвели до численних конфліктів з польською державною системою і закінчилося «великою національною революцією 1648 року» [3, с. 446]. Фактично, виступаючи виразником інтересів українського народу, значною мірою саме козацтво спромоглося вибороти для нього державність і певний час виступати у цій державі у ролі певного суспільного (громадянського) інституту. Український історик О. Оглоблин вважав, що «утворення Української Козацької держави як спадкоємця старої Руської (Київської) імперії було найбільшим політичним досягненням українського народу...» [5, с. 11].

Українська козацька державність виникла у середині XVII ст., хоча сам проект створення такої держави виник ще у 1590-х роках. Таку пропозицію висував київський католицький єпископ Юзеф Верещинський. Він пропонував створити козацьке князівство на землях Наддніпрянщини для захисту Речі Посполитої від нападів татар. Пізніше така ж ідея, чи навіть мета, стояла і перед Б. Хмельницьким. Історик С. Плохій навіть вважав, що «оскільки гетьманський план не розривав цілковито з Річчю Посполитою, це була, певною мірою, реалізація мрій руської шляхти про новий устрій держави, де Русь посіла б рівні права з Польщею та Литвою». Взагалі козацтво пройшло складний шлях еволюції від степових промисловиків і розбійників до організованої військово-суспільної сили. Вони отримали низку привілеїв, свобод, прав окремого суспільного стану, а згодом змогли побудувати власну державу [6, с. 77, 78-79, 92].

---

1. *Бабич-Трофименко М.* Право як інфраструктура: Подолання перешкод розвитку демократичної держави // Українське суспільство на шляху

перетворень: західна інтерпретація / За ред. В. Ісаїва: Пер. з англ. А. Іщенка. – К.: Вид. дім «КМ Академія», 2004. – С. 132-148.

2. *Варадинов Н. В.* О законе по римскому праву (Окончание) // Журнал Министерства внутренних дел. – 1856. – Кн. 9. – Ч. XX. – Отд. II. – С. 23-59.

3. *Дорошенко Д.* Слов'янський світ у його минулому й сучасному / Упоряд., вст. ст. та прим.: Л. Белей. – К.: Темпора, 2010. – 784 с.

4. *Ісаїв В.* Передумови громадянського суспільства в Україні: актуальність української соціальної думки початку ХХ століття // Українське суспільство на шляху перетворень: західна інтерпретація / За ред. В. Ісаїва: Пер. з англ. А. Іщенка. – К.: Вид. дім «КМ Академія», 2004. – С. 124-131.

5. *Оглоблин О.* Українсько-московська угода 1654. – Київ–Львів, 2005. – 132 с.

6. *Плохій С.* Наливайкова віра: Козацтво та релігія в ранньомодерній Україні. – К.: Критика, 2006. – 496 с.

ЗЯКУН А. І.

(Сумський державний університет)

КУЛЬТУРНО-ОСВІТНІЙ ФЕНОМЕН «ШКОЛИ АКАДЕМІКІВ» ПАВЛА ГАЛАГАНА

Останнім часом в Україні здійснюється реформування системи освіти усіх рівнів, тому постає потреба звернення до історії становлення освітніх закладів, які були основою створення інтелектуальної еліти української нації в ХІХ столітті. Яскравим прикладом такої діяльності була Колегія Павла Галагана або як її ще називають «школа академіків». Чому академіків, бо з незначної кількості її випускників Україна отримала видатних наукових і освітньо-культурних діячів А. Кримського, О. Малиновського, О. Максимейко, В. Липського, М. Драй-Хмару, П. Филиповича та інших, які своєю працею дали значний поштовх у розквіт національної та світової науки, освіти й культури.

Григорій Павлович Галаган був одним з найактивніших учасників українського національного руху XIX ст., проте за своїми переконаннями належав до тієї частини інтелігенції України, яка одночасно була лояльна до Російської імперії, і водночас за допомогою різних заходів сприяла процесу формування саме української нації. Діяльність цього діяча знаходила свій прояв в соціально-економічній, національно-етнографічній, освітньо-культурній сферах. За участі Г. Галагана у 1871 р. почало свою діяльність у Прилуцькому повіті Сокиренецьке ощадно – позичкове товариство. Захоплення етнографією позначилося в збиранні та виданні фольклорних матеріалів «Збірка етнографічних матеріалів, що стосуються Малороссии» та «Докладний опис малоруської вертепної драми в тому вигляді, в якому вона збереглася в селі Сокиренцях». Григорій Павлович підтримував розвиток освіти, ставши почесним попечителем в 1850-ті рр. однієї з київських гімназій. Саме тоді ним було прийнято рішення заснувати навчально-виховний заклад нового типу. Зим закладом й стала відкрита в 1871 році в Києві «Колегія Павла Галагана». Заклад було названо на честь єдиного сина Григорія Павловича і розраховано на юнаків 16-20 річного віку.

Даний заклад був закритого типу і вважався інтернатом, оскільки в ньому мали змогу разом навчатися і жити діти з різних соціальних верств, бо колегіатами могли стати як найрозумініші юнаки з незаможних родин, так звані стипендіати Павла Галагана, так і «своєкошті» вихованці, тобто юнаки, батьки яких сплачували встановлену Радою суму за право навчатися і ній. Колегія відрізнялася від інших закладів навчально-виховною системою викладання. Зокрема, новою формою організації навчання – класами з невеликою кількістю учнів. Репетиційною системою, тобто новим методом обліку й оцінювання відмінним від використовуваних у державних гімназіях. Розробкою методичних прийомів, де увага

приділялася активізації навчального процесу, урізноманітнення шкільної діяльності учнів – лабораторні роботи, шкільні екскурсії, уроки трудового навчання, турбота про фізичний розвиток і здоров'я вихованців, проведення уроків гімнастики, спортивних ігор [1].

Для ефективної підготовки учнів вчителями були розроблені навчально-методичні матеріали з різних дисциплін це карти і атласи з історії і географії, обладнані відповідними приладами кабінети – фізичний, природничий і трудового навчання, музичні інструменти та макети для малювання тощо. Особливою цінністю була величезна бібліотека, якою користувалися не тільки викладачі, а й вихованці. В Колегії Г. Галаган прагнув зробити з учнів повноцінних особистостей, які без проблем змогли б орієнтуватися не тільки в науковому, а й в культурному житті країни. Поставленої мети вдалося досягнути насамперед за рахунок постійного та комплексного використання виховного впливу художніх творів професійного й аматорського мистецтва – музичного, театрального, образотворчого.

Характер діяльності Колегії в національно-культурному житті країни обумовлювався ситуацією, що склалася на той час у суспільстві. Викладачі повинні були діяти в умовах посиленої русифікаторської політики царизму, особливо гостро спрямованої проти освіти, оскільки школу російський уряд використовував як один із засобів боротьби з поширенням в українському суспільстві національних ідей. Така ситуація в освітній сфері і стала причиною пасивної участі Колегії в громадсько-політичному житті суспільства, тобто викладачі дотримувалися принципу невтручання в політичні події. Але одночасно всі вони намагалися активізувати культурно-освітню діяльність, зокрема через участь в різноманітних товариствах як то Громада, Південно-Західний відділ Російського географічного товариства, Історичне товариство Нестора-

Літописця, Товариство класичної філології, Київське фізико-математичне товариства та інші [2].

Колегія займала досить важливу роль в національно-культурному житті країни, тому що вважалася одним з потужних знарядь просвітництва бо сприяла національному, педагогічному і культурному розвитку України. Різні просвітницькі заходи Колегії поширювалися на всі верстви населення і регіони України. Завдяки творчому потенціалу педагогів П. Житецького, Є. Трегубова, В. Науменка, М. Мурашка, М. Пимоненка та інших, значній навчально-методичній і матеріально-технічній базі Колегія була так званою «лабораторією», в якій проходили апробацію передові новаторські ідеї науково-педагогічної думки. Слід зазначити, що вчителі досить багато уваги приділяли саме покращенню і удосконаленню форм і методів викладання предметів, шляхом розробки нових прийомів, підготовці підручників і посібників та співпраці з колегами на різних педагогічних з'їздах. Ще одним напрямом діяльності Колегії, як суб'єкта просвітницького руху, були культурно-просвітницькі заходи, під час яких вона виступала меценатом, розповсюджувала книги, надавала матеріальну підтримку школам, брала участь у відбудові церков. Одним з провідних напрямків діяльності Колегії стала літературно-наукова творчість її вихованців і викладачів, більшість з яких паралельно здійснювали спеціально-наукові дослідження, результати яких подавалися в періодичних виданнях [3].

У 1896 р., для ознайомлення населення зі своїм науково-педагогічним доробком, Колегія розпочала друкувати видання «Ежегодники Коллегии Павла Галагана», до якого з часом долучився науково-педагогічний збірник «Педагогическая мысль». Ці видання викликали зацікавленість серед науковців, бо до адміністрації Колегії надходили звернення з проханням надіслати примірники збірників в бібліотеки, гімназії, наукові

товариства, приватним особам не лише в межах Російської імперії, а й за кордон.

Всього в діяльності Колегії виділяють два періоди. Перший з 1871р. по 1896 р., що характеризувався розквітом та повною підтримкою з боку фундатора та другий з 1896 р., коли відбувся відхід від встановлених принципів національного виховання, що обумовлювалося призупиненням підтримки викладачів новим попечителем графом К. Ламздорф-Галаганом.

Отже, діяльність Григорія Павловича Галагана та його Колегії була скерована на потреби розвитку України, а саме усвідомлення необхідності удосконалення системи освіти і поширення її серед народу не тільки на словах, а й на ділі, підготувавши плеяду відомих науковців і освітньо-культурних діячів, які сприяли розвитку науки і культури України, а також тих держав, де вони працювали.

---

1. Колегія Павла Галагана [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://shkola.ostriv.in.ua/publication/code-1A70442603B88/list-A863690726>

2. Шевчук О. Історія створення Колегії Павла Галагана [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.udpu.org.ua:8080/jspui/handle/6789/982>.

3. Шевчук О. М. Культурно-просвітницька діяльність вихованців Колегії Павла Галагана як приклад активної громадянської позиції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.udpu.org.ua:8080/jspui/handle/6789/990>.

КОРОЛЬ В. М.
(Сумський державний університет)

**ВИДИ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНИХ ЗАХОДІВ
У СИСТЕМІ ДЕРЖАВНИХ ТРУДОВИХ РЕЗЕРВІВ
ПОВОЄННОГО ПЕРІОДУ (1945–1950 рр.)***

Система державних трудових резервів (ДТР) була радянською централізованою структурою, що займалася підготовкою кваліфікованих робітничих кадрів протягом 1940-х – 1950-х рр. До її складу входили школи фабрично-заводського навчання (ФЗН), ремісничі училища (РУ) та низка аналогічних їм галузевих професійно-технічних навчальних закладів. Найбільшого розвитку система ДТР набула у другій половині 1940-х рр. під час повоєнної відбудови економіки [1].

У згаданий період школи та училища трудових резервів наповнювалися як добровольцями, так і примусово мобілізованою молоддю. Голод і хронічне недоїдання, тяжка праця, переохолодження взимку через нестачу теплого одягу і взуття, антисанітарні умови проживання, поширеність інфекційних хвороб та інші негаразди повоєнних років призводили до того, що значна частина учнівського контингенту трудових резервів мала хронічні проблеми зі здоров'ям і потребувала відновлення сил.

Ігнорувати цю масштабну проблему влада просто не могла. До того ж заходи з організації відпочинку та оздоровлення учнів широко афішувалися і слугували рекламою для залучення якомога більшої кількості добровольців до трудових резервів. Тому навіть в умовах післяокупаційної

---

* Робота здійснена в рамках виконання фундаментального дослідження № 0115U000677 «Історичний розвиток порубіжжя Північно-Східної України як засіб конструювання загальнонаціональної моделі історичної пам'яті».

розрухи у системі ДТР знайшлося місце і для туристично-рекреаційної діяльності. В архівних документах зазначеного періоду перші згадки про організацію в Україні оздоровлення вихованців трудових резервів датуються 1944 р. [2, арк. 35]. А вже у 1945 р. на оздоровлення учнів училищ та шкіл ФЗН радянським урядом виділено 3,4 млн. крб., з яких фактично було витрачено протягом року близько 2,5 млн крб. [3, арк. 67]. Надалі цей напрям діяльності став традиційним і розглядався в установах системи ДТР як обов'язковий.

Серед туристично-рекреаційних заходів, які охоплювали трудрезервників у відбудовчий період, можна виділити наступні:

1. Санаторне лікування. У 1945 р. за домовленістю з Українським курортним управлінням у розпорядження Республіканського управління трудових резервів УРСР був наданий санаторій у Кирилівці (Запорізька обл.), розташований на березі Азовського моря. Санаторій спеціалізувався на лікуванні ревматичних захворювань, а також був загальнооздоровчим. Відомо, що за перший сезон роботи закладу до нього були направлені 528 учнів [3, арк. 67]. У Криму після війни теж були відкриті два санаторії, які належали системі ДТР: «Трудові резерви» в Ялті [4, с. 1] та «Ударник» у Євпаторії [5, с. 3]. Але вони були всесоюзного рівня, і відпочивали в них учні з усіх куточків СРСР.

Крім власних санаторіїв система трудових резервів також користувалася мережею відповідних оздоровчих закладів профспілок та Наркомату (згодом Міністерства) охорони здоров'я УРСР. Так, у 1945 р. 542 учні лікувалися у санаторіях Наркомздорову і ще 32 – у профспілкових [3, арк. 68].

Путівки розподілялися по всім областям України. Їх видача відбувалася за двома показниками: за станом здоров'я та за успішністю навчання. Тому їхали на курорти переважно хворі та відмінники-активісти. За статистикою, у 1947 р. у санаторіях

загалом було оздоровлено 3607 трудрезервників. З 1062 зареєстрованих учнів, хворих на туберкульоз органів дихання, 892 пройшли спеціальне санаторне лікування, а з 971 ревматиків до грязелічниць були направлені 415 [6, арк. 77]. Траплялося і виділення путівок з надлишком. Наприклад, того ж року в Сумському РУ № 1 їх отримали вдвічі більше, ніж було потрібно для туберкульозників цього училища [7, арк. 45].

2. Створення будинків відпочинку. Перебування у цих закладах не поєднувалося зі спеціальним лікуванням. Заклади розраховувалися на середньостатистичного учня. Втім, путівки до них теж давали передовсім «пільговикам» (хворим, сиротам, дітям героїв війни) та «передовикам» навчання, виробництва і суспільно-корисної діяльності.

Почали створюватися такі установи у ДТР з 1944 р. Саме тоді при Сталінському облуправлінні трудрезервів відкрито будинок відпочинку на 250 місць, Харківському – на 150, Одеському – на 80 осіб [2, арк. 35]. У 1945 р. з'явився ще один такий об'єкт при Київському облуправлінні [3, арк. 67].

Використовувалися й аналогічні рекреаційні установи професійних спілок. Так, у 1947 р. трудові резерви УРСР направили 4245 учнів до власних будинків відпочинку та 245 – до профспілкових [6, арк. 78]. За домовленістю свої об'єкти надавали й інші структури та підприємства. Наприклад, у березні 1948 р. десять учнів Роменської школи ФЗН № 5 чотири тижні перебували у будинку відпочинку залізничної станції Жихор (Харківська обл.) [8, арк. 18].

3. Організація літніх таборів. Використовувалися як заміник стаціонарних будинків відпочинку. Головним чином були орієнтовані на учнів училищ, в яких на відміну від шкіл ФЗН існували літні канікули. Відомо, що в 1945 р. у таких таборах, облаштованих у Ворошиловградській, Вінницькій та Одеській областях, відпочивали 902 осіб [3, арк. 67-68]. У

1947 р. табори поширилися у більшості областей, влітку цього ж року в них перебували 5247 учнів [6, арк. 77-78].

4. Відправлення молоді до підсобних господарств.

Республіканське управління трудових резервів розглядало у своїх звітах перебування учнів у підсобних господарствах установ терміном 10-15 днів як відпочинок та оздоровлення. Зокрема, у 1945 р. згадується про майже 2 тис. таких відпочиваючих [3, арк. 67-68]. Такий аграрний туризм у трудових резервах був суперечливим явищем. З одного боку, після задушливих індустріальних міст, шахт і заводів свіже сільське повітря, чиста вода і раціон, покращений свіжими продуктами з господарства, дійсно ставали справжніми ліками. До того ж наявність поруч лісових насаджень чи водних об'єктів, де можна було проводити вільний час, та й просто зміна обстановки позитивно впливала на психологічний стан молоді. Але з іншого боку, підлітки, як правило, були зобов'язані безкоштовно працювати у підсобних господарствах. Вочевидь, ступінь завантаженості учнів роботою та її посиленість у кожному конкретному випадку ставали тією мірою, якою можна було розцінювати зазначені відрядження туристичним відпочинком чи навпаки – виключно примусовою експлуатацією.

5. Розвиток спортивного туризму. Після війни в закладах ДТР та осередках добровільного спортивного товариства «Трудові резерви» культивувався і спортивний туризм. Щоправда, у 1947 р. констатувалося значне відставання його розвитку [6, арк. 60]. Давалася взнаки нестача ресурсного забезпечення цього виду спорту. Однак все ж тоді туристичним походам трудрезервників вдалося стати непоодиноким явищем. Здебільшого їм намагалися надати ідеологічно-патріотичного і пропагандистського змісту. Наприклад, у листопаді 1947 р. два десятки відмінників навчання Ялтинського ремісничого училища № 5 на чолі з викладачем фізкультури здійснили

туристичний перехід за маршрутом Ялта–Соколине–Бахчисарай–Альма–Сімферополь. Весь шлях підлітки пройшли місцями стоянок партизанських загонів. Протягом кількох діб вони знаходилися у складних гірських умовах за холодної пори року. У Сімферополі учасники переходу були нагороджені почесними грамотами обкому комсомолу [9, с. 4].

Не зважаючи на різноманітність туристично-рекреаційних заходів, доступ до них мала лише невелика частина учнівського контингенту. Наприклад, у 1947 р. усіма видами цих заходів були охоплені всього лише близько 20 тис. учнів [6, арк. 78], тоді як їхня загальна чисельність сягала 217 тис. осіб [6, арк. 5-6].

Отже, туристично-рекреаційна діяльність у закладах системи ДТР була надзвичайно позитивним явищем, яке відзначалося насиченістю та багатоплановістю і водночас обмеженою доступністю для більшості учнівської молоді.

---

1. *Король В. М.* Стан мережі навчальних закладів системи трудових резервів у період відбудови економіки України (1943-1950 рр.) / В. М. Король // Науковий вісник Миколаївського державного університету ім. В. О. Сухомлинського: зб. наук. пр. / гол. ред. В. Д. Будака, гол. ред. сер. М. М. Шитюк. – Вип. 3.37 (105): Сер.: «Історичні науки». – Миколаїв: МНУ ім. В. О. Сухомлинського, 2014. – С. 90-95.

2. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України), ф. 4609, оп. 1, спр. 9, 65 арк.

3. ЦДАВО України, ф. 4609, оп. 1, спр. 21, 92 арк.

4. Санаторий «Трудовые резервы» // Красный Крым. – 1945. – 14 октября. – С. 1.

5. *Бузмаков П.* Один день в санатории трудовых резервов / П. Бузмаков // Красный Крым. – 1946. – 5 марта. – С. 3.

6. ЦДАВО України, ф. 4609, оп. 1, спр. 45, 135 арк.

7. Держархів Сумської обл., ф. Р-7607, оп. 1, спр. 9, 50 арк.

8. Держархів Сумської обл., ф. Р-6477, оп. 1, спр. 43, 104 арк.

9. Агитационный туристский переход // Красный Крым. – 1947. – 14 ноября. – С. 4.

*КУДІНОВ Д. В.
(Сумський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти)*

ФОРМУВАННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ СУМСЬКОГО ОСЕРЕДКУ РОСІЙСЬКОГО ТОВАРИСТВА ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА В ПЕРІОД РОСІЙСЬКО-ТУРЕЦЬКОЇ ВІЙНИ 1877–1878 рр.

Важливою частиною громадянського суспільства є волонтерські організації, діяльність яких спрямована на вирішення актуальних гуманітарних соціальних завдань. У мирний час та під час настання стихійних лих, епідемій чи війни посилену допомогу, як цивільному населенню, так і військовим, надають структури Міжнародного руху Червоного Хреста та Червоного Півмісяця. Витоками його українського сегменту варто вважати організації Російського товариства Червоного Хреста (РТЧХ), що діяли на території сучасної України. Серед них – Сумського комітету РТЧХ.

22 травня 2017 року виповнилося 140 років від моменту заснування осередку Червоного Хреста в м. Суми. Його створення було ініційоване Харківським губернським управлінням організації та широко підтримане громадськістю міста на патріотичній хвилі початої війни з Османською імперією. Відповідно статуту РТЧХ сумський комітет переслідував мету «сприяння під час війни військовій адміністрації в догляді за пораненими і хворими воїнами і надання їм, по мірі можливості, як лікувальної, так і іншої різної допомоги» [7, стб. 214-215]. Очолив повітову організацію предводитель повітового дворянства М. Д. Кондратьєв. До складу комітету також увійшли голова з'їзду мирових суддів Сумського судово-мирового округу майор О. С. Власовський (товариш голови), губернський секретар В. І. Краснянський – скарбник, член Сумської повітової земської управи, поручик

І. Д. Кондратьєв – діловод і уповноважений лікарень Червоного Хреста, дружина голови комітету М. С. Кондратьєва – завідувач речового складу, Г. В. Карпова – завідувач лікарні Червоного Хреста, лікар К. М. Пшебильський (Пржибильський) – завідувач лікарні Червоного Хреста, що утримувалася І. Г. Харитоненко, лікар Л. А. Банковський – завідувач земської лікарні Червоного Хреста. Пізніше у складі комітету відбулися зміни – О. С. Власовський на посту голови замінив М. Д. Кондратьєва, завідувачем лікарні Червоного Хреста став лікар П. П. Фрей. Загалом до складу організації увійшли 119 дійсних членів і 9 членів-змагателів [3; 6; 8, с. 214-215].

Комітет домігся надійного забезпечення фінансування своєї діяльності. Для цього він влаштовував кружкові збори, звертався по допомогу до селянських громад, здійснював підписку з представників різних груп населення, стягував членські внески, влаштовував благодійні концерти та спектаклі, організовував продаж зайвих речей, переданих комітетові, отримувал субсидії від харківського управління і від військового відомства, а також значні благодійні пожертвування. Загалом до 1 червня 1878 р. в касу організації поступило 20721,43 руб. усіх нарахувань, з них 6048 руб. – пожертвування сумського підприємця І. Г. Харитоненка. Варто додати, що у фінансовому звіті організації не були враховані кошти, що витрачалися на потреби Червоного Хреста повз комітету. Наприклад, виділені Сумською повітовою земською управою суми на влаштування його медичного відділення при земській лікарні на 20 ліжок. Також І. Г. Харитоненко на свій рахунок утримував 40 койко-місць при шпиталі (40 руб. на день). Окрім грошей комітет отримувал речові та продовольчі пожертвування. Зокрема, І. Г. Харитоненко забезпечив 25 місць сумського шпиталю залізними ліжками, дерев'яними меблями та посудом. Крім того, він відкрив у місті й власну лікарню на 26 місць для потреби Червоного Хреста [2, с. 243-244; 6].

Утримування лазарету стало головною статтею видатків Сумського комітету РТЧХ – 11893 руб. З цієї суми близько третини було витрачено на прилаштування найманого приміщення для лікувального закладу, а також на купівлю меблів, білизни та іншими речами. Решта коштів виділялася на купівлю ліків, медичних інструментів, дров, продуктів, миючих засобів, доставку води, канцелярські й поштові витрати, на поховання тощо. Додатково комітет виділяв кошти на купівлю тютюну, алкоголю для воїнів та поточні витрати членів організації на її потребу [5; 6].

Загалом комітет засвоїв лише 57% суми з капіталу, як з причини значного притоку коштів жертвувателів, що перевищували реальні потреби комітету, так і через незаповненість лікарень. Щоденна кількість пацієнтів у лазареті РТЧХ, здатного прийняти 75 осіб, складала 57–59 осіб в лютому-березні 1878 р. – період найбільшого притоку поранених та хворих. А протягом листопада-січня лікарня й зовсім пустувала. Певне відставання Сум у медичній допомозі армії пояснювалося труднощами з перевезенням поранених та хворих воїнів. Сумська лінія Харьково-Миколаївської залізниці була відкрита у січні 1878 р. До того часу постраждалих ратників доставляли в Суми на хурах, тоді як Головне управління РТЧХ віддавало перевагу санітарній транспортуванню до місць, що вже мали залізничне сполучення. До того ж Суми не мали кваліфікованих кадрів для лікування саме військових поранень. Усе це разом визначило допоміжний характер сумських лікарень – до Сум відправляли ратників з метою розвантаження харківських шпиталів, переважно з числа т. зв. «нескладних», а також інфікованих хворих. Так, з 234 відправлених у 1877 р. до Сум воїнів тільки 55 лікувалися від поранень [1; 4; 6].

Загалом лікувальні заклади Сум протягом війни прийняли приблизно від 550 до 600 поранених та хворих воїнів, з них 241

– профільна лікарня Червоного Хреста. Таким чином, Суми прийняли до 0,25 % від загальної кількості відправлених до тилу хворих та поранених воїнів.

Вагому роль в догляді за хворими та пораненими відігравав жіночий персонал Сумського комітету РТЧХ. Організовані дамами групи шили білизну, виготовляли корпію, бинти, придбавали теплий одяг і взуття, матраци, рушники, ковдри, книги та інші необхідні для утримання пацієнтів речі. Звіт Сумського комітету РТЧХ особливо підкреслював самопожертвування Г. В. Карповой, яка попри власний поганий стан здоров'я у будь-який день «встигала все оглянути, розвісити, роздати, обійти кожне ліжко, втішити кожного хворого, а складних випадках підбадьорити прислугу» [6].

У цілому, перший рік існування Сумського комітету Червоного Хреста продемонстрував широку підтримку місії організації серед різних верств населення, готовність дворянської еліти та підприємницьких кіл міста до активної участі в його діяльності. Чинниками, що сприяли інституюванню організації РТЧХ у Сумах, є: 1) поступ місцевого самоуправління (земський і міський); 2) успіхи промислового розвитку та становлення фінансово-кредитної сфери, досягнуті в попередні роки, – матеріальна основа приватних ініціатив; 3) досвід системної благодійної діяльності (від 1870 р. в місті діяло Сумське благодійне товариство, чинні члени якого також приймали участь у діяльності Червоного Хреста). Практичні знання та вміння, набуті Сумським комітетом РТЧХ в 1877–1878 рр., згодом були успішно застосовані під час наступних військових конфліктів.

---

1. Ведомость о пользовании воинских чинов в лазаретах общества Красного Креста харьковского местного управления со дня открытия этих лазаретов по 1-е января 1878 г. // Харьковские губернские ведомости. – 1878, 13 августа. – С. 3.

2. Обзор деятельности Харьковского местного управления Общества попечения о раненых и больных воинах со времени объявления Турции войны по 1 июля 1877 года // Харьковский календарь на 1878 год. – Х.: Изд. Харьк. губ. стат. комитета, 1877. – С. 229-243.

3. Отчет о деятельности харьковского местного управления общества попечения о раненых и больных воинах, состоящего под покровительством Ее Императорского Величества за 1877 год // Харьковские губернские ведомости. – 1878, 18 июля. – С. 2.

4. Отчет о деятельности харьковского местного управления общества попечения о раненых и больных воинах, состоящего под покровительством Ее Императорского Величества за 1877 год // Харьковские губернские ведомости. – 1878, 23 июля. – С. 1.

5. Отчет о приходе и расходе сумм харьковского местного управления общества попечения о раненых и больных воинах за 1877 год // Харьковские губернские ведомости. – 1878, 8 августа. – С. 3.

6. Отчет сумского отделения Общества попечения о больных и раненых воинах // Харьковские губернские ведомости. – 1878, 18 сентября. – С. 3.

7. Полное собрание законов Российской империи. Собрание 2. – СПб.: в Тип. 2 Отд-ния Собств. е. и. в. Канцелярии, 1830–1885. – Т. 48, отд.1: 1873: От № 51724–52436. – 1876. – 911 с.

8. Харьковский календарь на 1879 год. – Х.: Изд. Харьк. губ. стат. комитета, 1878. – разд. паг.

КУЩ В. О.

(Сумський державний університет)

БОЙОВИЙ ШЛЯХ МАЙОРА КУДАКОВСЬКОГО

Із сім'ї Власа Кудаківського (із хутора Овраменків Рогинської сільської ради Роменського району Сумської області) вийшов Герой Радянського Союзу Лев Власович Кудаківський. Народився він 22 вересня 1918 року у місті Владивосток (адміністративний центр Приморського краю, порт на Тихому океані). Його батьки переселилися на заробітки на Далекий Схід [5, с. 54]. У 1934 році родина Кудаківських переїхала в місто Балашиху під Москвою. Через два роки Лев

Власович закінчив місцеву середню школу і разом з батьками, Власом Маларовичем та Євгенією Спирідонівною, повернувся в Україну на Роменщину. Поселилися вони у Ромнах за адресою 5-й пер. Ворошилова, 2-а (Засульський мікрорайон). На хутір вони вже не поверталися. Як згадує Черевична Ольга (завідуюча Рогинської сільської бібліотеки) в селі Рогинці жила одна жінка, яка була родичкою родині Кудаківських, та на жаль, її вже немає в живих.

У 1937 році Лева Власовича Кудаківського призвали до лав Червоної Армії та направили на військовий факультет Московського інституту фізичної культури та спорту (заснований у 1909 році, готує офіцерів-спеціалістів з фізичної підготовки та спорту) [2]. В травні 1941 року Лев Власович закінчив Червонопрапорний військовий факультет інституту та отримав звання лейтенанта.

Після інституту Л.В. Кудаківський служив викладачем з фізичної підготовки та спорту Горьківського зенітно-артилерійського та Пензенського артилерійського училищ. З 1942 року він був інструктором з лижної підготовки, командиром роти, заступником командира батальйону, командиром окремого лижного батальйону [14].

22 червня 1941 року німецька армія напала на СРСР. На той час Лев Власович відпочивав у Ромнах після успішного закінчення навчання [4, с. 169]. Офіцер відразу рвався на фронт, але йому відмовили. Лише 25 лютого 1942 року Роменський військкомат призвав молодого лейтенанта.

Стрілецький полк, до якого зарахували Л. В. Кудаківського, у березні-квітні 1942 року брав участь у боях під Москвою (Захарівська контрнаступальна операція), вів тяжкі оборонні бої на Калінінському фронті (Рібшевська та Демидівська наступальні операції в Калінінській та Смоленській областях, серпень-вересень 1943 р.), а згодом і на I Прибалтійському (Вітебська та Полоцька наступальні операції

в Білоруській РСР (жовтень 1943 р. - липень 1944 р.) та останній для Кудаківського наступальній операції в Литовській РСР (липень 1944 р.).

З нагородного листа ми дізнаємося про мужність та стійкість, які проявляв Л. В. Кудаківський в боях з німецькими окупантами. Декілька раз він був поранений, двічі мав контузію.

17 квітня 1942 року він діяв як заступник командира стрілецької роти 403 саперного батальйону 145 стрілецької дивізії. В боях під радгоспом Міловідом поблизу Велиж був контужений. Влітку 1942 року Лева Власовича Кудаківського призначили командиром стрілецької роти 403 саперного батальйону 145 стрілецької дивізії. 1 серпня 1942 року, обороняючи свій район поблизу села Токовни Калінінського фронту проти чисельно переважаючих сил противника, під час відбиття атаки німців, він знову отримав контузію. Вже під час наступу на село Дубаші Калінінського фронту, Лев Власович Кудаківський був поранений. До кінця бою йому довелося покинути фронт та вибути до госпіталю.

В квітні 1943 року майор Лев Власович Кудаківський уже командував 3-м стрілецьким батальйоном 992 стрілецького полку 306-ї Рибшевської Червонопрапорної стрілецької дивізії.

Влітку 1943 року війська фронту перейшли в наступ. Полк, в який входив стрілецький батальйон Л. В. Кудаківського, діяв на головному напрямку в районі Духовщини. У боях в районі Рибшево восени 1943 року відзначилася 306-а стрілецька дивізія полковника Кучерявенка, за що вона отримала назву «Рибшевська».

Противник проявляв сильний опір в районі Духовщини. Командир батальйону Л.В. Кудаківський знаходився в бойових порядках підрозділів і вміло управляв боєм. На Калінінському фронті 23 вересня 1943 року він знову був легко поранений та вибув у госпіталь.

Після одужання в кінці 1943 року майор знову прийняв стрілецький батальйон та почав готувати особовий склад до наступальних боїв. На місцевості, обладнаній на зразок фашистської оборони, особовий склад тренувався у форсуванні річок, подоланні оборонних рубежів.

В лютому 1944 року разом з іншими з'єднаннями 43-й стрілецький батальйон був перекинутий в район Городка, де армія I Прибалтійського фронту взяла участь у Вітебській операції.

До весни 1944 року частини корпусу – 306-а (генерал-майор Кучерявенко), 179-а (полковник Шкурін) та 357-а (генерал-майор Кудрявцев) стрілецькі дивізії, 10-а гвардійська танкова бригада (полковник Волков), п'ять артилерійських та мінометних полків, два батальйони 5-ї штурмової інженерно-саперної бригади, зайняли позиції на так званому «зароновському виступі» в районі Вітебська.

У червні 1944 р. розпочалася одна з найбільш стратегічних наступальних операцій Великої Вітчизняної війни – «Багратіон». Підрозділи 306-ї стрілецької дивізії, переслідуючи противника, вийшли до берегів Західної Двіни. Рано вранці 22 червня 1944 року після артнальоту корпус наніс удар на Шуміліно з задачею до кінця першого дня вийти головними силами на рубіж висота 147,9, Дворище, Рябушкове, а передовим загонам з танками – на рубіж Слободка, Добея, Плющевка.

В цих боях і відзначився батальйон майора Лева Власовича Кудаківського. Він першим переправився на лівий берег Західної Двіни та захопив плацдарм поблизу села Шарипіно. Вночі 23 червня 1944 року, після тривалої артилерійської та авіаційної підготовки війська 1-го Прибалтійського фронту, в тому числі й батальйон 992-го стрілецького полку 306-ї стрілецької дивізії 43-ї армії під командуванням майора Л. В. Кудаківського, перейшли в наступ

[9]. В цей день війська успішно прорвали оборону ворога і за 2 дні пройшли 30 км вглиб його території. Німці були відкинуті на протилежний берег річки.

О 7 годині ранку 23 червня німці почали контр-атаку з артобстрілу. Потім комбат почув у небі гул моторів. З заходу йшла дев'ятка пікіруючих бомбардувальників Ю-87. Керуючи боєм, Кудаківський вміло маневрував підрозділами, приймав необхідні міри з ліквідації загрози та відновлення бойового порядку в батальйоні. І ворожа атака була відбита.

Ініціативу та доблесть воїнів передових загонів було оцінено належним чином. Більше 15 воїнів корпусу стали Героями Радянського Союзу. Це високе звання присвоїли і майору Кудаківському. В кінці липня він писав матері, Євгенії Спірідоновні: «Я живий, здоровий, почуваю себе добре. У цьому місяці ми прогнали німця на 400 кілометрів. Скоро наша держава буде звільнена повністю. До чого ж хочеться побачити мирне небо над головою! Ти можеш пишатися сином, мама. Посилаю тобі вирізку з газети, мені присвоєно звання Героя Радянського Союзу. Скоро побачимось, рідна...» [13, с. 367].

Та не судилося відважному роменцю повернутися в рідний край. 29 липня 1944 року, звільняючи литовське селище Саламестис, під час Шяуляйської наступальної операції Лев Власович був смертельно поранений. Про загибель відважного офіцера згадує офіцер Вінополь Семен Моїсєєвич, уродженець Житомирщини: «Він з радистом під час артобстрілу встав на відкритій місцевості, хотів вийти на зв'язок зі штабом полку. Я проходив мимо зі своїми мінометчиками, сказав йому: «Комбат, спустись вниз, ти ж як на долоні!», але він відмахнувся, мене не послухав, через якийсь час поруч з ним розірвався снаряд, і йому осколок попав прямо в голову, зразу на смерть» [12, с. 50].

---

1. *Белобородов А. П.* Всегда в бою / А. П. Белобородов. – М.: Экономика, 1978. – 396 с.

2. Военный институт физической культуры. 1909-2014 / Под ред. докт. пед. наук, профессора А. А. Обвинцева. – СПб., 2014. – С. 70.
3. *Гриченко І. Т.* Подвиг. Нариси про Героїв Радянського Союзу. Вид 2-ге. / І. Т. Гриченко, М. М. Головін. – Х.: Прапор, 1973. – С. 141-142.
4. *Грыченко И.Т.* Подвиг: документальные очерки о Героях Советского Союза / И. Т. Нрыченко, Н. М. Головин. – М.: Прапор, 1975. – С. 169-170.
5. *Діденко В. В.* Рогинці та рогинчани: монографія / В.В. Діденко. – К.: Аграрна наука, 2005. – 122 с.
6. *Зайцев А. Д.* Зачислен навечно: Биографический справочник: В 2-х книгах / А. Д. Зайцев, И. И. Рошин, В. Н. Соловьев. – М.: Политиздат, 1990. – С. 333-334.
7. Золотые Звезды Приморья. – Владивосток, 1983. – С. 121-124.
8. Каталог советских воинских захоронений в Литве. – С. 62.
9. Навечно в сердце народном / ред. И. П. Шамякин. – Минск: Белорусская Советская Энциклопедия, 1984. – С. 275-276.
10. Наказ Верховному Головнокомандуючому Генералу армії Баграмяну // Червона Зірка. – 25 червня 1944. – С. 1.
11. Наказ Президії ВР СРСР про присвоєння звання Героя Радянського Союзу генералам, офіцерському, сержантському та рядовому складу Червоної Армії // Червона Зірка. – 23 липня 1944. – С. 3.
12. Операция «Багратион». Освобождение Белоруссии — М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2004. — С. 50.
13. *Синицын А. М.* Герои огненных лет: очерки о москвичах – героях Советского Союза / А. М. Синицын. – М.: Моск. рабочий, 1982. – Т. 5. – С. 362-367.
14. *Сорокин Ю. К.* Атлетизм воина / Ю. К. Сорокин, А. Н. Воробьев. – 2-е изд., доп. – М.: Физкультура и спорт, 1987. – 79 с.
15. Сумщина в іменах: Енциклопедичний довідник. – Суми: Рекламно-видавниче об'єднання «АС-Медіа», Сумський державний університет, 2003. – С. 235.
16. *Харитонов С.* Место сбора – стадион «Динамо» / Сергей Харитонов // Красная Звезда. – 22-28 июня 2011. – С. 23.
17. Этих дней не смолкнет слава: материалы I Респ. студ. воен.-науч. конф. (Гродно, 14 февраля 2008 г.) / ГрГУ им. Я. Купалы; редкол.: В. И. Гавроник (отв. ред.) [и др.]. – Гродно: ГрГУ, 2008. – С. 350.

ЛОБКО Н. В.
(Сумський державний університет)

АВТОБІОГРАФІЧНІ МАТЕРІАЛИ НА СТОРІНКАХ ДІАСПОРНИХ ВИДАНЬ

В 1963 р. українські вчені, що працювали в еміграції створили Українське геральдичне та Українське генеалогічне товариства, друкованим органом яких був часопис «Рід та знамено». Саме завдяки їх зусиллям не припинялися генеалогічні дослідження, незважаючи на те, що за радянських часів генеалогія як наука не розвивалась. Проблемами української генеалогії в еміграції займалися О. Оглоблин, В. Сенютович-Бережний, А. Кущинський, Л. Винар. Результати досліджень ці науковці викладали на сторінках різних періодичних видань української діаспори, таких як «Український історик», «Визвольний шлях», «Сучасність».

Були представлені на сторінках цих видань і автобіографічні матеріали, які можна поділити на дві основні категорії.

1. Офіційні автобіографії. Прикладом може бути автобіографія Софії Парфенович, надрукована по її проханню на сторінках журналу «Визвольний шлях» [1, с. 507-509], матеріали до біографії М. Скрипника та М. Антоновича [2, с. 91-101; 3, с. 133-138].

2. Автобіографічні нариси, з яких можна більш детально дізнатися про походження автора, його родину. Л. Винар вважав, що «автобіографічні нариси дають характеристику автора, писану з його власної перспективи» [4, с. 135].

Особливо багато автобіографічних нарисів опублікував в «Українському історичному» Олександр Оглоблин [5; 6], який хотів задокументувати генеалогію свого роду для сина. Пізніше Л. Винар надрукує ряд статей, в яких проаналізує

автобіографічні і біографічні матеріали Олександра Оглоблина, його погляди на своїх предків і рідну землю [7, с. 153-161].

В одній із статей Л. Винара було надруковано уривок із «Спогадів» О. Оглоблина, в якому розповідається про те, як дослідник розпочав займатися дослідженням свого родоводу. Так, у нарисі «Мій шлях українського історика» Олександр Петрович згадує, що його бабка Ганна Йосипівна Шашкевич розповідала йому про рід і його членів. «І саме в тому родинному оточенні, – писав вчений, – і на рідній землі зацікавився я своїм походженням і своїм родом. Все як найбільше сприяло цьому. Навколо були родичі, ближчі і дальші, матері й батька. На цвинтарі лежали їх – мої – предки, про яких так багато розповідала моя бабка Анна. На стінах висіли їх портрети. У старовинних шухлядах лежали фамільні документи, починаючи з XVIII ст. Старі меблі, картини, посуд тощо – все дихало старовиною, такою живою і такою рідною. Я став записувати розповіді «Баби Анни» як вона себе називала. Це було перше знайомство мої з моїм родом – початок мого інтересу до генеалогії і майбутніх студій над нею. У 1910 році Анна Осипівна померла, і я став фактичним володарем отих фамільних документів, листів, портретів, фотоальбомів, різних фамільних реліквій, і серед них золотого перстень мого прадіда Йосафата – Йосифа Савицького з гербом «Холева». Пам'ятаю, з якою увагою і пошаною ставився я і до цих мертвих, але для мене живих речей, і до всіх своїх родичів, яких я тоді знав, це почуття роду залишилося в мене назавжди» [8, с. 117].

Варті уваги і «Спогади» відомого українського історика Наталії Полянської – Василенко. В них автор в розділі «Мій рід та мої батьки» розповідає своїх родичів з боку батька та матері [9].

-
1. Автобіографія Софії Парфанович // Визвольний шлях. – 1969. – № 4.
  2. Семененко О. Наркомюст Скрипник (Матеріали до біографії) // Сучасність. – 1961. – № 6.

3. *Винар Л.* Марко Дмитрович Антонович: автобіографічні матеріали // Український історик. – 2005. – № 2-4.
4. *Винар Л.* Олександр Мезько – Оглоблин: земля, предки, родина // Український історик. – 2000. – № 1-3.
5. *Оглоблин О.* Рід: (публікація Л. Винара) // Український історик. – 1994. – № 1 – 3.
6. *Оглоблин О.* Про мій рід: (публікація Л. Винара) // Український історик. – 1995. – № 1-4. – С. 204-208.
7. *Винар Л.* Автобіографічні матеріали Олександра Оглоблина // Український історик. – 1994. – № 1-4.
8. *Винар Л.* Рід і родина Олександра Мезька-Оглоблина. // Український історик. – 2000. – № 1-3.
9. *Полонська-Василенко Н.* Спогади // Український історик. – 1994. – № 1-4. – С. 241-252.

НЕСТЕРЕНКО В. А.
(Сумський державний університет)

ІДЕЙНІ ЗАСАДИ НІМЕЦЬКОЇ ОКУПАЦІЙНОЇ ПРОПАГАНДИ В УКРАЇНІ*

Пропаганда здавна була невід'ємною частиною війни, оскільки без цього засобу мобілізації людського ресурсу, мотивації задіяних у військових діях людей, досягнення перемоги мало ймовірно. У ХХ столітті розвиток технологій і засобів масової інформації дали можливість підняти пропаганду на новий рівень: газети, радіо, кінематограф, телебачення, інтернет і т.д. Особливо цього потребували і потребують режими тоталітарного й авторитарного типу.

---

* Робота здійснена в рамках виконання фундаментального дослідження № 0115U000677 «Історичний розвиток порубіжжя Північно-Східної України як засіб конструювання загальнонаціональної моделі історичної пам'яті».

Широко відомі основи расистської ідеології нацистів, в якій слов'янським народам відводилася роль «недолюдей» (нім. *Untermensch*). Нацистська верхівка, в процесі підготовки нападу на СРСР, незважаючи на впевненість в силі вермахту, все ж усвідомлювала людський потенціал противника. Тому афішувати своє ставлення до численних народів, що населяли Радянський Союз, нацисти не збиралися.

Ідейним натхненником і розробником основ німецької окупаційної політики в СРСР став ідеолог нацистської партії Альфред Розенберг (походив з прибалтійських німців, здобув освіту в Російській імперії). Його вважали знавцем «східного простору». У своїх пропозиціях, в квітні-травні 1941 р., він використовував класичний принцип «розділяй і володарюй». У політичному плані СРСР був багатонаціональною країною і, на його думку, тримався на силі каральних органів. У національних окраїнах, особливо в країнах Балтії і Західній Україні, відчувалося невдоволення. Він пропонував розділити територію Радянського Союзу на національно-географічні одиниці з метою ослаблення Великої Росії. Щодо України пропонувалося підтримувати прагнення до національної незалежності, аж до потенційного створення власної державності, власне в Україні, або в формі Чорноморського союзу, куди б, крім України, повинні були увійти Донська область і Кавказ.

Пізніше 20 червня 1941 р., виступаючи у вузькому колі німецьких керівників, він сказав, що в Україні всюди російський вплив, тому перед Німеччиною стоїть завдання – забезпечити свободу українському народові. При цьому передбачалося розвивати національну самосвідомість українців шляхом підтримки в їх пам'яті культу гетьманів Хмельницького, Сагайдачного, Мазепи, розвитку української мови, видання творів українських класиків, заснування в Києві університету і створення політичного руху за прикладом Вільного українського козацтва: «Є ж різниця – наполягав доповідач, –

отримаємо ми через кілька років сорок мільйонів чоловік, які будуть з нами добровільно співпрацювати, або будемо змушені ставити за кожним селянином солдата» [1, с. 114].

Інші керівники Німеччини, Г. Гіммлер і Г. Герінг, не поділяли підходів А. Розенберга. Але вирішальною стала позиція А. Гітлера, яку він озвучив на нараді 16 липня 1941 р. Він відкинув пропозиції ідеолога партії і підтримав позицію Г. Герінга, який сказав, що потрібно спочатку забезпечити вермахт і Німеччину продовольством, а все «інше» потрібно відкласти на потім. Єдине, що дозволив Гітлер, – це відкрити на окупованих територіях газети, щоб краще впливати на населення. Однак А. Розенберг отримав пост міністра східних окупованих областей і міг впливати на ситуацію.

На етапі розробки планів нападу на СРСР було вирішено відмовитися від єдиної системи управління окупованими територіями. Вважалося, що військові не здатні ефективно реалізовувати політичну лінію. Тому тил вермахту обмежувався двохсотмильною зоною, і в процесі захоплення тилові області мали передаватися під управління цивільної адміністрації. 20 серпня 1941 р. створено рейхскомісаріат «Україна». Але блицкриг зазнав краху, просування вермахту було зупинено і цей рейхскомісаріат не досяг запланованих розмірів. Як результат, протягом усього періоду окупації п'ять областей України перебували під військовим управлінням – Чернігівська, Сумська, Харківська, Сталінська (Донецька) і Ворошиловградська (Луганська). Вищим органом влади тут вважався вермахт, на місцях діяли польові і місцеві комендатури. Політичні вказівки вони отримували від міністерства А. Розенберга. Частина військових розділяла його ідею «поміркованої» політики в Україні [2, с. 175-178].

Ще в 1938 р. А. Гітлер видав директиву про ведення пропаганди під час війни. Вона визначала взаємодію Міністерства пропаганди і Верховного командування вермахту

(ОКВ). З початком війни проти СРСР до цієї роботи було підключено і міністерство А. Розенберга. При цьому в складі Міністерства пропаганди був створений «східний» відділ з підвідділом «Вінета». Він активно співпрацював з Управлінням преси та пропаганди Міністерства східних окупованих територій і відділом пропаганди ОКВ. У зоні ведення бойових дій були створені роти пропаганди. В Україні їх діяльністю керував відділ пропаганди «U» (Україна), створений при штабі командувача оперативним тилowym районом групи армій «Південь». Він забезпечував функціонування і контроль за місцевою пресою, радіомовленням, діяльністю кінотеатрів і т.д. на територіях керованих військовою адміністрацією.

Але в підсумку ідеологічні установки нацизму, в яких слов'янські та інші народи СРСР подавалися як «недолюди», і впевненість в переможному «бліцкригу» не дозволили керівництву Німеччини проводити прагматичну лінію в сфері пропаганди, пропоновану А. Розенбергом. Німецька пропаганда не давала відповіді на головне питання, що цікавило населення окупованих територій, і українців зокрема: що буде завтра з ними, їхніми родинами, їх країною. Незважаючи на деякі успіхи окремих заходів в сфері преси, театру, кіно і т.д., обумовлені багато в чому залученням представників місцевої інтелігенції, в цілому пропаганда окупантів була не достатньо ефективною. Це визнавалося і самими німцями.

---

1. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, ф. КМФ-8, оп. 1, спр. 171.

2. *Нестеренко В. А.* Система гітлерівського режиму в Україні (до 65-ї річниці військової окупації УРСР) / В. А. Нестеренко // Українознавство-2006. Календар-щорічник. – К.: Українська видавнича спілка, 2005. – С.175-178.

НЕСТЕРЕНКО Л. О.
*(Чернігівський обласний інститут післядипломної
педагогічної освіти ім. К. Д. Ушинського)*

ТРАГІЧНІ ПОДІЇ У с. КАРХІВКА ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ У КВІТНІ-ТРАВНІ 1943 р.

Минуло більше 70 років з часу вигнання нацистських окупантів з території України, проте в історичній науці залишається чимало недосліджених питань. Не до кінця висвітленою є трагедія населених пунктів Чернігівщини, які були частково чи повністю знищеними в період нацистської окупації.

Різними в історичних джерелах є і втрати цивільного населення під час каральних операцій окупантів. Проте, на превеликий жаль, в історичній літературі часто відсутня справжня причина знищення населеного пункту карателями. Підтвердженням цьому є трагедія с. Кархівка – невеликого населеного пункту в Чернігівському районі. Першотравневі свята 1943 р. для цього села стали справжнім пеклом.

Тож метою даної роботи є висвітлення трагедії села Кархівка Чернігівського району, яка сталась в перший день травня 1943 р.

Джерельною базою є як друковані джерела, так і матеріали Держархіву Чернігівської області (Ф. Р-1376, Р-3013).

Першу згадку про трагедію населеного пункту знаходимо у «Актах-списах радянських громадян, яких було по звирячому замучено і вбито німецько-фашистськими загарбниками» в роки окупації. Ці списки були підготовлені у населених пунктах та передані до районів, а звіди надійшли до Чернігівської обласної комісії по розслідуванню злочинів нацистів, яку було створено у 1944 році. У документі знаходимо лише статистичні дані втрат жителів Кархівки з 15 квітня по 19 травня 1943 р. [1].

У післявоєнній історичній літературі інформація про Кархівку відсутня [2]. Замовчує справжні події травня 1943 р. в даному селі перше видання «Історії міст і сіл УРСР» [3, с. 705].

Лише в російськомовному виданні «Истории городов и сел» за 1983 р. подано дуже коротку інформацію про окупаційний режим в Кархівці: «30 местных жителей были заживо сожжены во время оккупации села» [4, с. 711]. У книзі відсутні відомості про дату і справжню причину цієї події.

За часів незалежності починається вивчення історії населених пунктів Чернігівщини. Проте дослідження історії даного села припадають вже на початок нинішнього століття. Так, історичній довідці про окупаційний режим в с. Кархівка зустрічаємо наступне: «Під час тимчасової окупації гітлерівці живцем спалили 30 мешканців села» [5, с. 4–5].

Дещо детальнішу інформацію про село подає А. Курданов: «8 вересня село окуповано німецько-фашистськими загарбниками. Під час окупації до Німеччини вигнано 162 людини, знищено – 72, спалено – 12 господарств» [6, с. 13].

В останні роки вчені порушують проблеми окупаційного режиму в Україні, продовжує дослідження знищених населених пунктів в період Другої світової війни. Вченими досліджено та узагальнено історію повністю та частково зруйнованих населених пунктів як України, так і, зокрема, Чернігівщини [7]. Проте і в цих виданнях інформація про Кархівку повністю відсутня.

Єдиним джерелом, яке проливає світло на далекі події, що сталися в с. Кархівка 1 травня 1943 року, стали спогади двох очевидців. Ними стали Пономаренко Іван Володимирович, 1927 р. та Макаренко Н. * Їх свідчення було записано у 2005 р. та передано до Держархіву Чернігівської області.

---

* На жаль повне ім'я, по батькові та рік народження в документі відсутні.

Так, Н. Макаренко стверджує, що 25 травня 1943 р. в с. Кархівка партизани встановили радянську владу і люди вибрали голову сільської ради. Ним став Триголос Кіндрат Антонович [8].

А далі очевидець вказує, що «1 мая партизаны на лошадях проехали по Карховке и об'явили людям о наступающей операции немцев предпринятой против партизан» [8]. Підтвердження цієї інформації знаходимо і в свідченні Пономаренка І. В.: «1 мая 1942 г. по селу ехало два верховых утром и кричали утекайте кто куда може, едет карательный отряд немцев (а может мадяры)» [9]. Проте автор помилився назвавши 1942, а не 1943 рік.

Більшість жителів покинула населений пункт. У спогадах Н. Макаренко знаходимо, що населення побігло «за с. Ведельцы в лес и до самого тёмного времени ховались в лесу» [8].

Досить детально описав цей день І. В. Пономаренко. Очевидець повідомив: «Всё население села хто на подводах хто пеши с клунками с детьми на руках кто с кийками в руках утекали в леса за с. Ведельцы и в другие леса. Наша семья мать и нас детей 3 человека убежали в лес с. Ведельцы. Немецкий самолёт над лесом летает и строчит с пулемёта по нас, а нас было много. Хто утекал в поле они растреливали на ходу» [9].

Проте далеко не все населення покинуло Кархівку. Відомості про трагедію, що сталась в селі 1 травня, знаходимо в свідченнях обох старожилів. «Те люди которые не успели уйти в лес были схвачены немцами в количестве 24 человека и живьем спалены в школьном сарае», – написав Н. Макаренко [8]. Підтвердив цю інформацію також і Пономаренко І. В.: «Хто не успел убежать собирали по селу стариков, больных и детей согнали в школьный сарай 23 человека закрыли сарай подожгли и людей 23 ч. сожгли» [9]. А далі Іван Володимирович описав почуття, які з'явилися у нього вечором, після повернення додому та побаченого безладу в своєму

будинку: «Поздно вечером когда стемнело мы все пришли домой, света нет, засветили моргушку в хате все перевернуто, была в нас ручная швейная машинка забрали (по видимому свои полицаи) всего не опишешь ужас» [9].

Як свідчать архівні дані, 1 травня 1943 р. живцем було спалено 31 жителя Кархівки, з яких 15 осіб було чол. статі та 16 осіб жін. статі. Дітей від 1 до 18 років налічувалось 15 осіб, що складало майже половину людських жертв у цей день. Проте на цьому переслідування карателями жителів Кархівки не закінчились. 5 травня окупантами було вбито 2 осіб, одного з них – у с. Ведельцях, 8 травня – 3 осіб, 11 травня – ще 2 осіб. 13 травня із с. Кархівки загинуло 4 особи «в партизанах», 14 травня карателями було ліквідовано ще 3 осіб, 15 травня вбито ще 2 осіб «в партизанах», 17 травня загинула ще одна особа. Останні каральні операції проти жителів с. Кархівка було проведено 18 та 19 травня, в наслідок яких загинуло ще по одній людині. Хочемо зазначити, що до встановлення партизанами радянської влади 25 квітня 1943 р., лише один раз, а саме 15 квітня 1943 р., нацистами було вбито 2 жителів с. Кархівка. Всього з 15 квітня по 19 травня загинуло 52 жителя села, з яких 37 осіб чол. та 15 осіб жін. статі, серед яких знаходилось 17 дітей віком від 1 до 18 років [1].

Таким чином, проаналізувавши наукову літературу та джерела, можна зробити висновок, що причиною спалення карателями жителів с. Кархівка 1 травня 1943 р. та подальшого переслідування її жителів стала діяльність партизанів.

---

1. Державний архів Чернігівської області (далі – Держархів Чернігівської обл.), ф. Р-3013, оп. 1, спр. 31, арк. 21–21 зв.

2. Хронологічний довідник про тимчасову окупацію німецько-фашистськими загарбниками населених пунктів Чернігівської області і визволення їх Червоною армією. 1941–1943 / упоряд.: П. В. Дніпровський, С. В. Малкієль. – Чернігів, 1947.

3. Історія міст і сіл УРСР в 26 томах. Чернігівська область. – К., 1972 – 780 с.

4. История городов и сёл Украинской ССР в 26 т. Черниговская область. – К., 1983. – 814 с.

5. Села на нашій Україні: Кархівка. Історична довідка / Наш край. – 2001. – № 9–10. – 27 січня – 8 с.

6. Курданов А. Л. Літописи сіл Чернігівського району: Кархівська сільська рада. – Чернігів, 2008. – 20 с.

7. Спалені села і селища Чернігівщини в 1941–1943 роках: злочини проти цивільного населення. Збірник документів і матеріалів / упоряд.: С. В. Бутко, О. В. Лисенко; відп. ред.: Р. І. Пилявець / Чернігівська обласна державна адміністрація, Чернігівська обласна рада, Український інститут національної пам'яті, Пошукове агентство по створенню науково-документальних серіалів «Книга пам'яті» та «Реабілітовані історією». – Чернігів: Видавництво Десна Поліграф, 2013. – 224 с.

8. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-3076, оп. 1, спр. 82, арк. 64.

9. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-3076, оп. 1, спр. 82, арк. 66.

СІНЦЬКИЙ А. Ц.

*(Житомирський національний
агроекологічний університет)*

ПИЛИП ОРЛИК – ФУНДАТОР УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНИЦЬКОЇ ІДЕЇ

Місію Мазепи у завоюванні для України волі і незалежності, правда, тільки на еміграції, продовжив генеральний писар Пилип Орлик (1672-1742 рр.), якого після смерті Мазепи козацька рада у Бендерах 5 квітня 1710 р. обирає гетьманом.

Постать гетьмана П.Орлика займає особливе місце серед поборників української національної державницької ідеї. Насамперед тому, що він є творцем однієї з перших в Європі державних конституцій під назвою «Конституція прав і свобод Запорізького Війська» («*Pacta ef Constitutiones Segm Sibertatumge Exercitus Laporoviensis*»), яка значно модернізувала зміст

української національної ідеї, бо була кроком козацтва «до повної демократизації життя... була висловом перед цілим світом політичної зрілості козацької держави і її військової організації» [1, с. 17].

Ця «Конституція» була першим документом української державотворчої історії, в якому було гармонійно поєднано інтереси гетьманату, старшини як провідної верстви України та Запоріжжя як військової сили, відображено права і вольності українського народу.

Разом з тим, вона, за словами відомого українського історика Б. Д. Крупницького, чи не вперше «поставила українську проблему в європейських масштабах». Він же зазначає, що «безперечно, Орлик був видатним українським державником. На його прапорі була виткана незалежна й соборна Україна... Його енергійна, вперта та невтомна праця не могли залишитися без наслідків. Вона зберегла нам традиції, створила певні зв'язки з Європою. Ці традиції, хоч і запрошені порохом минулого, знову виходять наперед і дають ще раз нагоду вдумливому українцеві задуматися над долею своєї батьківщини» [2, с. 73-74].

Конституція своїм змістом випереджала час. Вона ставала реальною моделлю вільної, незалежної держави, яка повинна була ґрунтуватися на природному праві на свободу і самовизначення.

Цей документ складався з 16 статей, які передбачали встановлення національного суверенітету і визначення кордонів Української держави, забезпечення демократичних прав людини, визнання непорушності трьох складових чинників правового суспільства, а саме – єдність і взаємодія законодавчої (виборна Генеральна Рада, що мала скликатися тричі на рік), виконавчої (гетьман, обмежений законом у своїх діях, генеральна старшина і обрані представники від кожного полку: «самодержавіє гетьманському уряду неприлично») і судова

влада – підзвітна і контрольована! Такими в «Конституції» визначалися принципи побудови майбутньої української держави, яка перед тим повинна бути відторгнутою від Росії з допомогою шведського народу.

Перша стаття визначала виняткові права православ'я на Україні, «щоб була утверджена вічно єдина віра православна східного сповідання...» [3].

У другій та третій статтях «Конституції» визначалися кордони України з Річчю Посполитою і царською Росією, відзначалася необхідність «відновлення давнього з Кримською державою братерства, військової колегіації та підтвердження постійної приязні», [3] що було особливо актуальним.

На гетьмана як керівника держави покладалося зобов'язання «чинити всіляку поміч Запорозькому Низовому війську», тому що автори добре розуміли, наскільки важливим було його існування.

Особливо важливого значення статтями документу надавалося визначенню політичного устрою української держави, правам, якими наділялись урядовці, зокрема, гетьман і старшина. Відзначався негативний вплив самодержавної влади, яка узаконила право «Так хочу, так повеліваю!», що в принципі не було властиве гетьманському врядуванню і яке категорично відкидалося ним.

А щоб запобігти самодержавним устремлінням в майбутньому планувалось утворення генеральної Ради, яка стала б формою політичного представницького керівництва. Членами Генеральної Ради повинні були бути генеральна старшина, полковники з кожного полку. Крім цього до неї мали входити представники з кожного полку – генеральні радники – «по одній значній, старовинній, добророзумній та заслуженій особі, вибраній за гетьманською згодою». З цими представниками гетьман та його заступники мають радитися «про цілість Вітчизни, про її загальне добро і про всякі публічні діла, нічого без їхнього дозволу і поради не

зачинаючи приватною своєю владою, не встановлювати і до завершення не приводити».

Було встановлено, що «Кожен рік призначається три Генеральні Ради (на Різдво Христове, Воскресіння Христове і Покрову Пресвятої Богородиці)». У цих радах мали брати участь не лише вищезазвані члени, але й послы Запорозького Низового війська. Передбачалось, що у термінових важливих ситуаціях гетьман «матиме силу та волю за порадою генеральної старшини такі діла управляти й відправляти своєю гетьманською повагою». Письмова кореспонденція гетьмана з іноземними державами повинна вестися з відома генеральної старшини. У випадку негативних вчинків гетьмана супроти прав та вольностей військових, члени Ради «матимуть силу вільними голосами чи то приватно, чи публічно на Раді його вельможності виказати і заявити про порушення прав та вольностей вітчизняних», на що гетьман не міг «вражатися і чинити помсти, а дбати такі недодали оправити» [3].

Встановлювався порядок взаємної поваги та пошанування прав між гетьманом та членами всієї Ради. Для здійснення судочинства утворювався Військовий Генеральний суд.

Встановлювався суворий розподіл між військовим скарбом, прибутком і сумами, які були в особистому розпорядженні гетьмана.

Однак гетьману надавалося право нагляду за діяльністю адміністрації, за тим, щоб запобігти можливості призначення на «уряди» за підкуп, щоб «людям військовим та посполитим зайві не чинилися утяжіння, наклади пригнічення та здирства», щоб «полковники, сотники, отамани не прихияли козаків і посполитих до панщини» [3].

Значної уваги «Конституція» надавала соціальному захисту козацьких сімей і їх дітей. «Конституція» не оминула й економічних і фінансових справ держави.

Окремо були підтверджені права та привілеї столичного міста

Києва та інші українські «города з магістратами своїми». Особливо важливим стало те, що вперше за період козацької доби в історії України цим документом Києву повертався столичний статус, чим було підкреслено факт спадкоємництва держави минулих київсько-руських часів.

В цілому законодавчий акт, підготовлений П. Орликом, проголошував конституційну державу (в формі авторитарної демократії).

Він визнавав права й обов'язки всіх станів України і чи не вперше надавав такої уваги становищу міщан, посполитих та козаків. Мабуть, мав певну рацію відомий дослідник діяльності П. Орлика Б. Крупницький, який писав, що на місце самовладних тенденцій Мазепи мала прийти ближча співпраця із військом Запорізьким та посполитими. Завдяки цим чинникам «Конституція» П. Орлика стала одним із визначних політичних документів в історії європейської демократії. В цьому й полягає її непересічне значення [4, с. 21].

Однак, цей законодавчий акт так і не зміг бути запровадженим в життя повною мірою «через недостатню кількість сил і ґрунту» у гетьмана П. Орлика. Хоча залишається фактом те, що «Конституція» не лишилася лише пам'яткою суспільно-політичної думки України, а протягом 1710-1714 рр. була нормативним документом на Правобережній Україні.

Вона також відіграла велику роль і в діяльності Орлика як правова основа при укладенні міжнародних договорів про допомогу у війні з Росією. Сам Орлик, проживаючи за кордоном, принаймні 30 років тримав українську справу в Європі в активному стані.

-
1. Нудьга Г. Республіка козаків / Г. Нудьга. – Львів, 1991. – 118 с.
  2. Крупницький Б. Д. Гетьман Пилип Орлик 1672-1742 / Б. Д. Крупницький. – К.: Дніпро, 1991. – 78 с.
  3. Угода та Конституція Пилипа Орлика // Літературна Україна. – 1990. – № 28. – 12 липня.

ПОЛІТИКО-ПРАВОВИЙ РОЗВИТОК СУСПІЛЬСТВА

ВЛАСЕНКО В. М.

(Сумський державний університет)

СТАВЛЕННЯ МІЖВОЄННОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ В РУМУНІЇ ДО РІШЕННЯ РАДИ ПОСЛІВ КРАЇН АНТАНТИ ЩОДО СХІДНИХ КОРДОНІВ ПОЛЬЩІ*

Міжвоєнна українська еміграція в Румунії – складне суспільно-політичне явище. Вона була представлена різними політичними групами й організаціями і мала певну мережу громадських організацій на чолі із Громадсько-допомоговим комітетом. Незважаючи на велику кількість публікації про неї, окремі сторони її діяльності і нині залишаються недослідженими. Серед них – ставлення української еміграції в Румунії до суспільно-політичних процесів як в Україні, так і щодо України.

Українська еміграція в Румунії відгукнулася і на рішення Ради послів країн Антанти щодо східних кордонів Польщі від 14 березня 1923 р. Цим актом Англія, Італія, Франція та Японія визнали суверенітет Польщі над всією територією, якою вона фактично володіла, в тому числі і Східною Галичиною. У листі до Голови Директорії УНР Симона Петлюри від 2 травня 1923 р. Голова Надзвичайної дипломатичної місії (НДМ) УНР в Румунії Кость Мацієвич звернув увагу на те, що ця подія сприятиме ліквідації непорозумінь між українцями з Великої України і Східної Галичини та *«встановленню єдиної національної тактики і політичної акції»*. Щодо еміграції *«як галицької, так і нашої наддніпрянської, то її становище тепер, на мою думку, зрівнялося і ми всі разом можемо стати на ґрунт єдиної України і провадити спільну політику Соборної України, користуючись прикладом Польщі після останнього розділу в 1791 році»*.

---

* Робота здійснена в рамках виконання фундаментального дослідження № 0115U000677 «Історичний розвиток порубіжжя Північно-Східної України як засіб конструювання загальнонаціональної моделі історичної пам'яті».

К. Мацієвич сформулював два головні завдання щодо реалізації цієї політики. Необхідно, по-перше, щільно співпрацювати як на території Польщі, так і України, використовуючи в першому випадку парламентську діяльність, а в другому революційну, по-друге, здійснювати політичні заходи з об'єднання всієї еміграції навколо ідеї Соборної України. А виконати ці завдання міг би Всеукраїнський національний центр (комітет) [1, с. 72].

15 липня 1923 р. на сторінках Бюлетеня Пресового Бюро при Дипломатичній місії УНР в Румунії була оприлюднена заява Філії Українського товариства (прихильників) Ліги Націй (УТЛН) у Румунії до Головної управи УТЛН щодо визнання суверенітету Польщі над територією Східної Галичини від 30 березня того ж року. У ній зазначалося, що це рішення схвалено з *«порушенням принципу самовизначення народів, того самого принципу, який було всіма державами Антанти проголошено, як головну мету великої визвольної війни»*. Не було проведено ні плебісциту, ні іншої форми опитування думки населення. Це, як зазначалося у заяві, призведе у майбутньому лише до *«нового огнища неспокою на Сході і ще більш ускладнить завдання його умиротворення»*. Філія УТЛН висловила рішучий протест проти такого несправедливого рішення [2, арк. 41-41зв]. Схожа за змістом декларація (нота) від імені української еміграції була подана НДМ УНР в Румунії до посольств Англії, Італії, США, Франції, Японії та МЗС Румунії [3, арк. 26].

У листі до С. Петлюри від 5 серпня 1923 р. К. Мацієвич повідомив, що нота НДМ УНР в Румунії щодо рішення Ради послів країн Антанти була *«складена в дуже чемній формі і написана так, що ні в яким разі не може служити приводом для яких то будь непорозумінь з Варшавськими колами»*. По-перше, це був протест не Уряду УНР і Місії, а українського громадянства, по-друге, нота *«переповнена симпатією до Польської Державності, яку такими рішеннями штовхають на небезпечний шлях»*, по-третє, вона не викликала ніякого незадоволення в румунських політичних колах. А від посольств Італії та США Місія одержала *«дуже чемне*

повідомлення» про доведення змісту ноти до відома відповідних урядів. На думку К. Мацієвича, «обов'язок нашого громадянства полягав у тому, щоб своє відношення заманіфестувати, та і наш Уряд не брав ніяких зобов'язань мовчати і все приймати до відома. Гадаю, що ця нота буде своєчасно лічитися в дипломатичному активу нашого Уряду і ми будемо на неї посилатися як на факт нашого відношення до рішення від 14-го березоля... Майте на увазі, що ми маємо відповідальність і перед історією, а не тільки прикрі суперечки тимчасового значення» [1, с. 86-87].

Кость Адрианович неодноразово публічно висловлювався щодо необхідності спільних дій західних і східних українців за Соборну Україну попри рішення Ради послів країн Антанти щодо Східної Галичини. Так, у Бухаресті на урочистому засіданні українських організацій з нагоди 6-ї річниці проголошення Незалежності України та 5-ї річниці Акту Злуки українських земель К. Мацієвич виголосив доповідь «*Сучасне становище української справи*», в якій зазначив, що політика національної єдності «*в остаточному своєму результаті, при енергійному та плановому її переведенню, може звести на ніщо всякі рішення Амбасадорів і всякі мирові трактати, накинуті нашій землі і нашому народові помимо його волі*» [3, арк. 87].

Отже, українська еміграція в Румунії в особі Надзвичайної дипломатичної місії УНР та Філії Українського товариства (прихильників) Ліги Націй виявила своє ставлення до рішення Ради послів країн Антанти від 14 березня 1923 р. у формі декларації (ноти) НДМ УНР та заяви Філії УТЛ в Румунії. Обидва документи мали поміркований характер і загалом відображали позицію Уряду УНР в еміграції.

---

1. Листи Костя Мацієвича до Симона Петлюри (1920–1923 рр.) / Упоряд., вступ. стаття та коментарі В. Власенка; Сумський держ. ун-т. – Суми: ФОП Наталуха А. С., 2009. – 128 с.

2. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України), ф. 4465, оп. 1, спр. 9.

3. ЦДАВО, ф. 4465, оп. 1, спр. 157.

ВОЛОЧАЙ Ю. В.
(Сумський державний університет)

**НАЦИСТСЬКА НІМЕЧЧИНА І СТАЛІНСЬКИЙ СРСР
ЯК ДОМІНУЮЧІ ВТІЛЕННЯ ТОТАЛІТАРНИХ ДЕРЖАВ:
ІСТОРИКО-ЗАКОНОДАВЧИЙ КОНТЕКСТ**

Сучасний етап розвитку світової цивілізації характеризується зростанням ролі засобів масової інформації та інформаційних систем у розвитку людства. Водночас, зростає й небезпека відродження тоталітарних систем на основі контролю над інформаційно-комунікативними засобами – так званого інформаційного тоталітаризму. Щоб уникнути цієї небезпеки, слід знову звернутися до тоталітарного досвіду ХХ століття і згадати, що два з трьох тоталітарних режимів (нацизм і сталінізм) завдали удару як українській державності, так і самому народові України.

Традиційно тоталітарні режими поділяють на «ліві» і «праві» форми. Правий або право-радикальний режим отримав розвиток в Італії з 1922 р. і в Німеччині з 1933 р. після приходу до влади А. Гітлера. Ліворадикальний (комуністичний) тоталітаризм утвердився в СРСР (класична модель – період сталінізму з середини 1920-х до середини 1950-х років), в країнах Східної Європи і Азії, на Кубі. Найбільш яскравий приклад тоталітаризму в Азії – Китай періоду політики «великого стрибка» і «культурної революції» (1950-ті – середина 1970-х років), коли на чолі керівництва країни стояв Мао Цзедун. Деякі дослідники виділяють третю, теократичну форму тоталітаризму, вбачаючи приклад останнього в Ірані періоду правління ісламського лідера аятоли Р. М. Хомейні (1979-1989 роки), і в режимі, встановленому (тепер вже в минулому) талібами в Афганістані [1, с. 224].

У ХХ столітті найвідомішими були нацистський режим в Німеччині та сталінський режим в СРСР.

Зокрема, у Німеччині в травні 1933 року були розпущені всі нефашистські профспілки, а всі робітники стали членами «Німецького трудового фронту», який очолив соратник А. Гітлера Роберт Лей [2, с. 25]. Ця профспілка й стала «захищати» імперські інтереси всіх німецьких робітників. Наступним кроком А. Гітлера став розпуск у червні 1933 року соціал-демократичної партії та масові арешти її активістів. Згідно закону від 14 липня 1933 року «Проти утворення нових партій» всі політичні партії, окрім НСДАП, були розпущені [3, с. 193]. Процес ліквідації демократичних прав і свобод Німеччини супроводжувався небаченим розгулом націоналізму, єврейськими погромами, істеричними закликами до війни, до винищення слов'ян, до встановлення панування «вищої арійської раси». Почалися також гоніння на діячів культури. Сотні вчених, письменників, художників змушені були тікати за кордон. Ті ж, хто не зміг цього зробити, опинилися у концтаборах.

Економічна політика нацистів була підпорядкована підготовці Німеччини до війни. Все народне господарство гітлерівці перевели на воєнні рейки. Форсованими темпами створювалися артилерійські, танкові та авіаційні підприємства. Загальні обсяги промислової продукції країни, за словами У. Шерера, з 1932 до 1937 року зросли на 102 % [4]. Безробіття, як таке, перестало існувати. У 1935 році уряд ввів примусову трудову повинність для юнаків та дівчат віком до 25 років, а з 1938 року — і для всього дорослого населення Німеччини [5, с. 378-379]. Небаченого розмаху набула пропаганда расистських ідей. Німцям постійно пояснювали, що вони належать до «вищої раси», яка покликана панувати над «нижчими расами».

Тоталітарний режим в Німеччині спирався на націонал-соціалістичну доктрину, в основі якої був расизм, крайній

етатизм, експансіонізм, мілітаризм, кінцевою метою режиму стала утопія про світове панування, заснування тисячолітнього Третього рейху.

Звісно, тоталітарні режими показали свою ефективність під час війни, значно прискорили розвиток національних економіки, техніки, науки, освіти, культури, спорту. Зокрема, вони ліквідували безробіття, здійснили широкі соціальні програми, багато уваги приділяли вихованню і освіті молоді тощо. Проте усе це супроводжувалося політичним безправ'ям громадян, геноцидом, військово-політичним експансіонізмом. Для всіх форм, що передували тоталітаризму, було характерним панування традиції, звичаю, сама влада ґрунтувалась на традиції. Люди, займаючи трохи не рабське становище по відношенню до влади, все ж знаходили опору в родині, родинних зв'язках. Тому однією з цілей тоталітаризму була анігіляція традиції.

Однією з традиційних опор, на яких базується особистість є нація. Симптоматично, що правий і лівий варіанти тоталітаризму, підійшовши до цієї проблеми, здавалося б з прямо протилежних боків, змогли використати її кожний по-своєму для утвердження тотального панування держави.

Щодо тоталітарного режиму, який було встановлено в СРСР, то своє становлення він розпочав з відкидання у минуло ідеологічного авторитаризму у 1929 році. Сталінський режим характеризувався такими рисами: по-перше, одержавленням всіх легальних організацій; по-друге, не обмежені законом (дискреційні) повноваження влади. Ця влада належала партії. Партійні органи приймали постанови, що мали силу закону. Повноваження партії законом не обмежувались тому, що не було (і не могло бути) закону про партію; по-третє, заборона опозиційних організацій. Зокрема в СРСР опозиція була заборонена ще в період ідеократичного авторитаризму; по-четверте, ліквідація конституційних прав і свобод, таким чином

формально проголошуючи демократичні права і свободи, тоталітарна держава не створювала механізму їх реального захисту; по-п'яте, мілітаризація суспільного життя. Це виявлялось в тому, що вся країна жила начебто у військовому таборі: жовтенята, піонери, комсомольці, комуністи сприйняли за основу своїх організацій армію; по-шосте, масові репресії, що носять характер геноциду [6, с. 111-115].

За роки свого існування тоталітарний режим довів, що це модернізуючий і мобілізуючий режим, який більш-менш ефективно діє лише в екстремальних ситуаціях і не здатний закласти основу довгострокової позитивної перспективи. Крах всіх тоталітарних режимів супроводжувався регресом країн у їхньому розвитку.

---

1. *Сухонос В. В.* Теорія держави і права : підручник / Володимир Вікторович Сухонос. – Суми : Університетська книга, 2013. – 544 с.

2. *Сегалл Я. С.* Очерки экономической политики германского фашизма / Яков Евсеевич Сегалл. – М. : Государственное социально-экономическое издательство, 1934. – 105 с.

3. Конституції буржуазних країн. Конституції великих держав і західних сусід СРСР. – К. : Вид-во ЦВК УСРР «Радянське будівництво і право», 1936. – 382 с.

4. *Ширер У.* Взлет и падение третьего рейха : в 2 т. [Электронный ресурс] / Уильям Ширер ; [пер. с англ. ; ред. О. А. Ржешевский] – М. : Воениздат, 1991. – Т. 1. – Режим доступа : <http://www.lib.ru/MEMUARY/GERM/shirer1.txt>.

5. *Паламарчук Е. А.* Социальная политика Третьего рейха : дис. д-ра ист. наук: 07.00.03 / Паламарчук Евгений Александрович. – М., 2006. – 672 с.

6. *Сухонос В. В.* Динаміка сучасного державно-політичного режиму в Україні: антиномія демократизму і авторитаризму : [монографія] / Володимир Вікторович Сухонос. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2003. – 336 с.

**ТРАНСФОРМАЦІЯ ІНСТИТУТУ ДЕРЖАВНОЇ
СЛУЖБИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПЕРЕХОДУ
ДО КОНЦЕПЦІЇ «GOOD GOVERNANCE»**

Глобальні трансформаційні процеси суспільно-політичного та соціально-економічного характеру, що відбулися у більшості розвинених країнах світу наприкінці ХХ століття, зумовили необхідність докорінного перегляду численних теорій і понять, відмови від застарілих моделей державного управління та пошуку нових альтернативних підходів до розуміння врядування в цілому та функціонування інституту державної служби, зокрема. Одним із таких новітніх підходів стала концепція «*good governance*» (добре/належне врядування, належне управління), яка на сьогодні є провідною та загальновизнаною в європейській практиці публічного врядування.

У свою чергу, позиціонування України як демократичної, соціальної, правової держави, що обрала європейський напрямок розвитку і стратегічний курс на здійснення глибинних структурних перетворень у всіх сферах суспільного життя, обумовлює необхідність вивчення сучасного досвіду модернізації державної служби. Особливої актуальності дане питання набуває у зв'язку з процесами адаптації державного управління до стандартів Європейського Союзу та проведенням адміністративної реформи в Україні. При цьому, створення нової, властивої національним реаліям, ефективної, відкритої та підконтрольної громадянам моделі державної служби, яка б відповідала викликам сьогодення, можливе лише за умови переосмислення її ролі в суспільстві та зміни домінуючої дотепер ідеології «панування держави» над людиною до нової ідеології

«служіння держави» інтересам людини, що фактично і покладено в основу концепції «*good governance*».

Концепція «*good governance*» сформувалася у західній політико-управлінській науці на рубежі 80-х – 90-х рр. ХХ ст. та замінила концепцію нового державного менеджменту. Прихід нової концепції був пов'язаним з тим, що саме в цей час відбувається зміна ролі держави (або уряду в широкому розумінні) у процесах управління суспільством. Упродовж усього ХХ ст. держава розросталась і бюрократизувалась, а тепер настав час повернення цих процесів у зворотному напрямі [1]. Тому в цей час змінюється спосіб урядової діяльності: замість «правити», вона «скеровує», зменшується обсяг її функцій, значна їх частина стає надбанням суспільства. Межі між трьома секторами – публічним (урядовим, політичним), приватним та громадським – розмиваються, а форми взаємодії, втручання і контролю примножуються. Ефективність управління при цьому не знижується, а зростає завдяки тому, що ним займаються зацікавлені суб'єкти.

Сам термін «*governance*» увійшов в науковий обіг в дев'яностих роках минулого століття і швидко набув популярності. Серед науковців з'явилася безліч різних трактувань змісту цього поняття. Так, Дж. Грехем визначає його як спосіб або модель управління, що дозволяє досягти саме тих соціальних та економічних результатів, які становлять інтерес для громадян [2].

Т. М. Безверхнюк визначає «*good governance*» як механізм забезпечення функціонування суспільства як цілісної саморегульованої системи, спосіб реалізації публічної влади, завдяки якому досягаються: відповідність публічної політики потребам суспільного розвитку; реальна участь громадян у виробленні та реалізації публічної політики; об'єднання потенціалу всіх трьох секторів (влада, бізнес, громадськість);

постійний контроль різних сегментів суспільства за публічною владою [3].

Таким чином, загальний зміст концепції «*good governance*» полягає в тому, що державне управління втрачає колишню жорсткість, деталізованість і регламентованість, воно базується в основному на горизонтальних, а не на вертикальних зв'язках між урядовими органами, асоціаціями громадянського суспільства та бізнесом. Подібне управління відрізняється як від простого адміністрування, при якому джерелом політичних рішень виступає виключно політичне керівництво, так і від ринкової моделі з її акцентом на торговій угоді, де кожен учасник намагається максимізувати свою вигоду. Реалізуючись за допомогою переговорів між державними та недержавними структурами, воно здатне ефективніше задовольняти суспільні потреби та приймати соціально значущі рішення.

До основних складових концепції належного управління більшість сучасних західних вчених відносять: конституційний лад; демократичні вибори; повага до прав людини; влада закону (правопорядок); політична відкритість; стабільність і зрозумілість законів; терпимість, справедливість; громадська участь; суспільні видатки, спрямовані на досягнення суспільних (публічних) цілей; незалежність судів; прозорість діяльності влади; відсутність корупції; активні та незалежні засоби масової інформації; свобода інформації; компетентність органів влади; політична нейтральність органів влади (державна служба, основана на заслугах); підзвітність влади суспільству із загальнозначущих питань [4, с. 11].

Таким чином, розробники концепції «*good governance*» врахували тенденцію до надання усе більшої ваги такому суб'єкту врядування як громадськість, особливо в країнах, які ставали на шлях демократії. Наголос було зроблено на тому, що при реформуванні державної служби потрібно йти на розширення кола суб'єктів управлінського процесу, залучення до

нього структур громадянського суспільства та бізнесу, налагодження інформаційно-комунікативної взаємодії з соціумом задля врахування наявних запитів і надання більш якісних послуг. Тому дана концепція по-новому формулює принципи та стандарти на яких має функціонувати оновлений інститут державної служби: це не лише впорядкованість і раціональність, не лише ефективність, підзвітність і підконтрольність, але й відкритість, доступність (інклюзивність), чутливість до вимог громадян, їхніх потреб і запитів, а отже – справедливість.

Тож в умовах переходу до концепції «*good governance*» трансформація інституту державної служби має здійснюватися в напрямку наповнення державного управління гуманітарною та соціальною складовою, а діяльність державних службовців має відповідати не лише вимогам професіональності та ефективності, але й бути відкритою, доступною, підзвітною і підконтрольною, а отже, чутливою до вимог громадян, їхніх потреб і запитів. Тому сприяння розвитку нових форм взаємодії громадян із органами публічної влади та повноцінне запровадження у національну правову систему електронного врядування та електронної демократії стане наступним кроком на шляху до євроінтеграції.

---

1. *Колодій А.* Концепція публічного (нового) врядування в її застосуванні до демократичних і перехідних систем / А. Колодій // Демократичне врядування: науковий вісник ЛРІДУ НАДУ при Президентові України. – 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lvivacademy.com/visnik10/fail/Kolodij.pdf>.

2. *Graham J.* Governance Principles For Protected Areas / J. Graham, B. Amos, T. Plumptre // Policy Brief. – № 15. – Ontario (Canada): Institute on Governance, 2003. – Рр. 6.

3. *Безверхнюк Т. М.* Європейські стандарти врядування на регіональному рівні: монографія / Т. М. Безверхнюк, С. Є. Саханенко, Е. Х. Топалова / за заг. ред. Т. М. Безверхнюк. – Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2008. – 328 с.

4. *Plumptre T.* Governance and Good Governance: International and Aboriginal Perspectives [Electronic resource] / T. Plumptre, J. Graham // Institute On Governance. – 1999. – December 3. – 27 p. – Access mode : <http://dspace.cigilibrary.org/jspui/bitstream/123456789/11075/1/Governance%20and%20Good%20Governance.pdf?1>.

ГРЕБЕНЮК А. П.
(Сумський державний університет)

ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Кожне суспільство має свої особливості політичної культури, залежно від історії, соціально-класової структури, характеру та типу політичної системи та інших обставин. Українській політичній культурі притаманні загальноєвропейські риси, проте вона має свої особливості.

Політична культура та політична свідомість сучасного українського суспільства зумовлена особливостями історичного розвитку. До цих особливостей політологи відносять: розділеність території України протягом значного періоду часу, значний вплив сусідніх держав, відсутність в українців досвіду власної держави, постійні процеси асиміляції, денационалізації еліти. Із встановленням в Україні демократичного політичного режиму політична культура має вийти за межі лояльного ставлення до влади, які були притаманні авторитаризму. Від політичної культури суспільства значною мірою залежать характер та напрями політичного процесу, стабільність політичної системи. Зважаючи на вищезазначене, актуальним є вивчення та аналіз особливостей політичної культури сучасної України.

До основних праць, де містяться концептуальні підходи до вивчення феномена політичної культури належать: праці Г. Алмонда і С. Верби «Громадянська культура» (1956) та «Порівняльні політичні системи» (1956), теорія дії Т. Парсонса, що була розроблена та викладена у праці «Структура соціальної дії» (1937). Також концептуальні положення зустрічаються в роботах: Л. Пая та С. Верби «Політична культура і політичний розвиток» (1965), Г. Алмонда та Дж. Пауела «Порівняльна

політика» (1966), Р. Такера «Політична культура і керівництво в Радянській Росії» (1987). Дослідження політичної культури та політичних цінностей в Україні відображено в працях вітчизняних науковців: В. Андрущенко, А. Величко, О. Бабкіної, В. Бебика, В. Горбатенка, М. Головатого, Л. Нагорної, Є. Головахи.

Сучасна політична наука має величезну кількість визначень політичної культури. Значні розбіжності у поглядах на політичну культуру можна пояснити складністю даного явища. Вперше термін «політична культура» ввів в науковий обіг німецький філософ І. Гердер. Проте концептуальне уявлення про політичну культуру і опис даного поняття склався тільки в 50 – 60 рр. ХХ ст. Проаналізувавши існуючі підходи, вважаємо, що політична культура є невід’ємною складовою загальнонаціональної культури, способом діяльності соціальної спільноти та осіб у сфері політичних відносин, що відображає досягнутий суб’єктами рівень політичної активності та зрілості. Політична культура складається з різних компонентів: культури ставлення різних суб’єктів до здійснення політичної влади, культури електорального процесу, культури формування громадсько-політичних та політичних інституцій, культури політичної свідомості та спілкування, культури політичної поведінки. Політична культура поширюється на всю сферу політичного життя суспільства.

Реформування всіх сторін суспільного життя в Україні залежить від рівня політичної культури суспільства та типів політичної культури різних груп населення. Для успішності реформ політична культура українського суспільства має відповідати тим корінним змінам, що відбуваються в економіці та політичній сфері країни [1, с. 28].

Дослідники виділяють наступні характеристики політичної культури сучасних українців: інтраверсію (тяжіння до малих груп – таких як громада чи родина); ірраціональність

(домінування емоційності над прагматичністю у прийнятті рішень та у поведінці); нетерплячість до політичних опонентів; схильність до апатії, пасивність у політичному житті; несприйняття конфліктів, терплячість; непримиренність до будь-яких нетрадиційних поглядів; низька компетентність в управлінні справами суспільства та держави; нерозвиненість громадських позицій; підданське ставлення до будь-якого центру реальної влади [2].

Проте за умов існування суверенної держави відроджуються такі традиційні риси української політичної культури як народоправство, толерантність, ліберальне ставлення до держави (не людина і нація для держави, а держава для людини і нації).

Найпомітнішою рисою політичної культури сучасного українця є досить низький статус особистих вимог до влади. Важливою проблемою є безперервна лояльність не стільки до держави, скільки до моралі реальної влади (сильного лідера, засобів масової інформації) з боку громадян України. Демократична ціннісна переорієнтація не відбулась серед значного кола населення, частина населення України ще не має усвідомленого відчуття приєднання до цілей реформ нашої країни. Політична культура має певний елемент невідповідності між очікуванням та реальністю, при цьому високий рівень очікувань був зумовлений ейфорією після проголошення незалежності України та зруйнуванням старої політичної системи. Також однією з основних рис сучасної політичної культури громадян України є невдоволення діяльністю органів державної влади, зокрема, особами, які займають високі державні посади, діяльністю політичних партій та громадських рухів. Як результат, реакція на це невдоволення є досить дивною, а саме постійні пошуки «винних» за небажаний та негативний перебіг розвитку політичних подій, пошуки внутрішніх та зовнішніх ворогів, а не пошук вирішення проблем. Внаслідок цього в

Україні відбуваються постійні політичні виступи та протести, прикладом є «Євромайдан» 2013-2014 років – масовий протест народу України проти діючої на той час влади та вираження незгоди з її політичними рішеннями. Дане явище можна пояснити як прояв масової політичної свідомості та прояв зміни політичної культури українців у бік її ініціативності в політичному житті. Проте негативним явищем є те, що після певних змін у розподілі державної влади України та після досягнення своїх цілей, як правило, український народ знову стає пасивним і мало втручається та цікавиться політичним життям, про це свідчать парламентські вибори 2014 року, коли явка на вибори була не високою – лише 52,42%. Також характерною рисою політичної культури сучасної України є регіональність – орієнтація, насамперед, на місцеві, регіональні інтереси, що особливо проявляється та набуватиме подальшого розвитку у зв'язку з реформою децентралізації, яка проводиться в Україні та за умовами якої місцеві громади матимуть більше повноважень у реалізації своїх інтересів. Характерною для політичної культури сучасних українців є орієнтація громадян під час виборчих кампаній на особистості політичних діячів, а не на партійні програми.

Особливості та специфіка політичного життя українців свідчить про необхідність культивування складових нової політичної культури, а саме: національну, класову та ідеологічну толерантність, що є гарантією стабільності та недопущення збройних протистоянь, які на жаль існують на даний момент і на території України; забезпечення пріоритетності прав та свобод громадян над державними та груповими інтересами.

Проведене дослідження свідчить про недостатньо високий рівень розвитку політичної культури українського народу. Проблемою залишається визнання демократичних цінностей, а також засвоєння моделей політичної свідомості і поведінки, необхідних для самостійного неупередженого аналізу політичної

ситуації в країні та прийняття виважених політичних рішень. Важливим завданням сьогодення є поширення громадянського типу політичної культури в Україні, що має сприяти зниженню рівня маніпулювання електоратом та підвищенню відповідальності громадян за прийняті політичні рішення.

---

1. *Соловей А. М.* Політична культура сучасного українського суспільства (теоретико-методологічні виміри та суспільна практика) / А. М. Соловей, В. Ю. Штерн // Панорама політологічних студій. – 2012. – Вип. 9. – С. 26-32.

2. *Павко А.* Політична культура українського суспільства в умовах трансформаційних змін: теоретичні виміри і суспільні реалії // Віче. Журнал Верховної Ради України – 2011. – Вип. 14. – [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/2646>.

ЗАВГОРОДНЯ В. М.

(Сумський державний університет)

ЦІННОСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРОСТОРУ ЯК ОСНОВА РЕФОРМУВАННЯ ПУБЛІЧНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ УКРАЇНИ

Поняття «Європейський адміністративний простір» (далі ЄАП) увійшло у вжиток у 90-х роках минулого століття як сукупність спільних підходів, стандартів і принципів публічного врядування, притаманних європейським країнам, в першу чергу, державам-членам Європейського Союзу. В 1998 році в публікації № 23 «Підготовка публічної адміністрації до Європейського адміністративного простору» Програми *SIGMA* (Програма підтримки вдосконалення систем державного управління і менеджменту, що була створена у 1992 році ЄС спільно з Організацією економічного співробітництва і розвитку) було констатовано виникнення ЄАП на основі утвердження в державах членах ЄС єдиних принципів публічної адміністрації [1].

А. Торма визначає ЄАП як узгоджену єдність цінностей, що реалізуються інституціями ЄС і адміністративною владою держав-членів через створення і виконання права ЄС, комплекс відносин між адміністративною системою ЄС і публічними адміністраціями держав-членів [2, с. 149-150]. Європейські дослідники загалом погоджуються щодо ключових принципів ЄАП, виділяючи чотири їх основні групи: 1) верховенство права, включаючи правову визначеність і передбачуваність адміністративних дій, необхідність захисту легітимних очікувань громадян, а також законність на протигагу адміністративному свавіллю в прийнятті публічно значущих рішень; 2) відкритість і транспарентність, спрямовані на забезпечення контролю за адміністративними процедурами і результатами управлінської діяльності; 3) підзвітність публічної адміністрації, спрямована на забезпечення верховенства права; 4) результативність у досягненні цілей, встановлених законодавством, ефективність правозастосовної діяльності та використання публічних ресурсів [3, с. 4].

Як видно з наведеного, ЄАП є комплексною категорією, котра включає в себе юридичні, управлінські, політичні, культурні та ціннісно-орієнтаційні елементи [4, с. 123]. З огляду на євроінтеграційні прагнення України, всі вони мають враховуватися при вибудовуванні сучасної моделі публічної адміністрації та реформуванні вітчизняного адміністративного права.

Аналіз сучасних процесів модернізації адміністративної системи дозволяє стверджувати, що значна частина принципів ЄАП задекларована у законодавстві, зокрема, законах України «Про Кабінет Міністрів України» [5], «Про центральні органи виконавчої влади» [6], «Про державну службу» [7], «Про адміністративні послуги» [8] та інших. Спостерігаються також певні зрушення в напрямку гармонізації адміністративних процедур зі стандартами ЄС. Однак, ціннісний аспект

залишається, певною мірою, поза увагою як законодавця, так і суб'єктів правозастосування. Змінюється зовнішня форма, однак змістовне наповнення діяльності адміністративної влади не відповідає очікуванням суспільства, що в свою чергу, має далекосяжні наслідки. В очах громадян нівелюється цінність права, що сприяє деформаціям правової культури і виправданню протиправної поведінки, формується недовіра до держави та її інституцій.

Між тим, лише за умови реалізації європейських цінностей в процесі правозастосування, у разі тлумачення адміністративно-правових і адміністративно-процесуальних норм на їхній основі, можлива побудова європейської моделі публічної адміністрації. Поняття європейських цінностей є досить масштабним за обсягом, однак загальне уявлення про ключові цінності, що мають лежати в основі адміністративного права і діяльності публічної адміністрації, може бути отримане з положень установчих договорів ЄС. Так, ст. 2 Договору про Європейський Союз [9] визначає, що Союз засновано на цінностях поваги до людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства права та поваги до прав людини, зокрема осіб, що належать до меншин. Ці цінності є спільними для всіх держав-членів у суспільстві, де панує плюралізм, недискримінація, толерантність, правосуддя, солідарність та рівність жінок і чоловіків. Ст. 5 Договору закріплює принцип пропорційності, основний зміст якого полягає в тому, що органи влади не мають права встановлювати обов'язки, крім належних і необхідних для досягнення відповідних цілей. Пропорційність передбачає також пропорційний зв'язок між засобами і цілями: користь для суспільства має бути більшою, ніж завдані в результаті адміністративних обмежень незручності.

Грунтуючись на сутності і призначенні адміністративного права, враховуючи принципи, на яких заснована публічна адміністрація ЄС та держав-членів, можна зробити висновок, що

в основі адміністративного законодавства і правозастосовної діяльності повинен лежати баланс двох основних цінностей: по-перше, створення і захист рівних можливостей та свободи для кожного громадянина, по-друге, – забезпечення публічних інтересів суспільства, в першу чергу, його безпеки від ризиків, з якими може бути пов'язана господарська або інша діяльність, охорони від правопорушень тощо. Саме усвідомлення і втілення в практичну адміністративну діяльність такого балансу, врахування його в процесі встановлення юридичних норм, їхнього тлумачення, прийняття індивідуальних правових актів має стати основою розвитку вітчизняного адміністративного права та публічної адміністрації.

---

1. Preparing Public Administrations for the European Administrative Space / SIGMA Papers, OECD. – Paris, 1998. – № 23 [Electronic source]. – Access mode : <http://www.oecd-ilibrary.org/docserver/download/5kml6143zd8p.pdf>.

2. *Torma A.* The European Administrative Space / A. Torma // European Integration Studies. – 2011. – Vol. 9. № 1. – pp. 149–161.

3. *Cardona F.* Integrating national administrations into the European Administrative Space / F. Cardona // SIGMA Conference on Public Administration Reform and European Integration, Budva, Montenegro. – 26-27 March [Electronic source]. – Access mode: <http://www.sigmaweb.org/publications/42747690.pdf>.

4. *Завгородня В.* Европейское административное пространство и его влияние на национальные правовые системы : взгляд из Украины / В. Завгородня // Studia z Zakresu Nauk Prawnoustrojowych. Miscellanea. – 2014. – Т. 4. – pp. 117-136.

5. Про Кабінет Міністрів України: закон від 27 лютого 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/794-18>.

6. Про центральні органи виконавчої влади : закон від 17 березня 2011 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3166-17>.

7. Про державну службу : закон від 10 грудня 2015 року [Електронний ресурс] Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/889-19>.

8. Про адміністративні послуги: закон від 6 вересня 2012 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5203-17>.

9. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу (2010/С 83) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_b06.

*КОРОЛЬ С. М., ЗИМОГЛЯД А. В.
(Сумський державний університет)*

РОЗВИТОК ТРАНСПОРТНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА НА ЗАХІДНИХ КОРДОНАХ УКРАЇНИ

Вигідне географічне положення України в центрі європейського континенту і вихід до Чорного моря роблять нашу країну сполучною ланкою між Європою та Азією. Сьогодні вона має густу мережу транспортних шляхів з досить потужною інфраструктурою. Саме цей фактор формує високий транспортний потенціал України.

У нинішніх реаліях суттєвим фактором стало те, що західні кордони України стали спільним кордоном ЄС і України. Розширення кордону ЄС значною мірою вплинуло на ринок міжнародних перевезень і, у першу чергу, на механізми організації міжнародних перевезень, тим самим викликавши об'єктивну необхідність функціональної перебудови діючих транспортних коридорів.

Отже, як зазначають економісти провідних наукових центрів, світова господарська система сьогодні досягла такого рівня гармонізації, що створює передумови для об'єднання національних економік різних країн, сприяючи підвищенню ефективності їх функціонування та стратегії розвитку шляхом прямого впливу на формування балансу міждержавних сил та інтересів [2].

Якщо ж вести мову про потенційні можливості перевезень експортно-імпортних і транзитних вантажів через Закарпатську область, яка є своєрідними західними воротами України, то в рік вони можуть скласти як мінімум 41 млн. тон. У той же час, спостерігається об'єктивна необхідність в

розширенні даного коридору за рахунок активного впровадження інтермодальних перевезень [3].

Поточна лібералізація на залізничному ринку сприятливо позначилася на зростанні кількості числа власників залізничного рухомого складу, операторів та інших осіб, що стосуються перевезень. Значно зростає потреба в інформаційному супроводі, як для потягів, так і для окремих вагонів або партій вантажу, де використовуються інформаційні системи за стеженням транспортного засобу. Однак ці системи не завжди відповідають сучасним вимогам. Не дивлячись на те, що в даний момент в різних країнах Європи ведеться розробка програм з інформаційного забезпечення та стеження вагонів і вантажів, остаточного вирішення проблеми поки не знайдено, тому що розробники цих програм працюють розрізно.

Таким чином, з огляду на трансформаційні події, які відбуваються на європейському ринку перевезень, вступ України в СОТ і визнання її як країни з ринковою економікою, логічним висновком, щодо перспектив, є об'єктивна можливість збільшення обсягів міжнародного транзиту територією України, що безперечно може стати важливим фактором стабілізації і перебудови її економіки [1].

ЄС, як потужний торговий партнер і безпосередній сусід, зацікавлений в ефективно функціонуючій українській транспортній мережі, яка прилягає безпосередньо до його кордонів. При цьому вона повинна функціонувати так, щоб не тільки впоратися зі зростаючим обсягом перевезень, але і забезпечувати при цьому надійність, високу якість транспортування і термінальної обробки вантажів, скорочення термінів їх доставки при одночасному зниженні собівартості.

У той же час, наближення кордону ЄС безпосередньо до території України, значно скоректувало формування конкурентного середовища на ринку транспортної інфраструктури [1].

У контексті сучасних ринкових перетворень, фактично, вся територія Закарпатської області може розглядатися як науково-дослідний полігон щодо транспортної інфраструктури, в тому числі в питанні відродження вузькоколійок, або малого рейкового транспорту в важко доступних гірських місцях.

Отже, можна впевнено сказати, що через вигідне географічне положення України, розвиток транспортного співробітництва на західних регіонах має величезні перспективи щодо збільшення обсягів міжнародного транзиту територією, і безперечно може стати важливим фактором стабілізації та перебудови економіки в позитивному напрямі.

---

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом і його державами-членами, з іншої сторони. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://euroua.com/association/h5-7.html>.

2. Овруцкая Т. Украина-ЕС: пути сотрудничества в сфере транспорта / Т. Овруцкая [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://transport-journal.com/komentarii-obzori/ukrayna-es-puty-sotrudnychestva-v-sfere-transporta>.

3. Проблемы и возможности транспортного баланса Украины в новом обзоре от Baker Tilly. [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://www.bakertilly.ua/ru/news/id928>.

МАЛИНІНА Т. В.
*(Харківський національний університет
міського господарства ім. О. М. Бекетова)*

ФОРМУВАННЯ КАДРОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В ОСВІТІ (З ДОСВІДУ СТУДЕНТСЬКИХ БУДІВЕЛЬНИХ ЗАГОНІВ ХІПКБу)

Актуальність зазначеної теми обумовлюється тим, що сьогодні суспільство і держава потребують нової генерації керівників і фахівців органів державної влади та органів місцевого самоврядування, формування реального і перспективного кадрового резерву. Це стосується, в тому числі, і сфери державного управління освітою на всіх рівнях.

Проблеми ефективності державного управління освітою, а саме вплив керівників освіти на сучасному етапі демократичних перетворень в Україні на якість освіти, викликають особливу увагу як у керівників освіти всіх рівнів, так й у споживачів освітніх послуг: учнів, студентів, їх батьків, керівників органів державної влади і місцевого самоврядування.

Різні аспекти зазначеної проблеми розглядаються останнім часом такими вітчизняними дослідниками, як Л. Ващенко, Л. Даниленко, Г. Єльнікова, В. Луговий, В. Лунячек, В. Олійник, Г. Опанасюк, Д. Прасол, Н. Протасова, Т. Сорочан та ін.

Окреме місце у вивченні даної проблеми займають періодичні видання. Публікації Мережі інститутів та шкіл державного управління країн Центральної та Східної Європи (*The Network of Institutes and Schools of Public Administrations in Central and Eastern Europe – NISPA cee*) та документи Програми SIGMA (*Support for Improvement and Management in General and Eastern European Countries*), які дали можливість ознайомитися із аналізом освітньої політики, реформами у сфері державного управління, адміністративною реформою, державною політикою в країнах Центральної та Східної Європи.

Важливо підкреслити, що одним із суттєвих завдань України є підвищення професійної спроможності управлінських кадрів сфери освіти, котрі повинні забезпечити реалізацію розпочатих реформ, що спрямовані на підвищення (відповідно до світових і європейських стандартів) рівня доступності та якості освітніх послуг, які надаються громадянам національною системою освіти.

Аналізуючи практику сучасного управління освітою, стає очевидним, що нашим закладам і установам освіти досить часто бракує грамотного менеджменту, прагнення здобувати нові знання, уміння реагувати на інформацію та зміни. Мова йде не тільки про управлінську діяльність керівника окремого навчального закладу, у полі зору сучасних науковців і практиків знаходяться управлінці районних, міських, регіональних і загальнодержавних органів управління освітою.

За останні роки в Україні був зроблений певний прорив у напрямку популяризації знань із питань державного управління освітою. У результаті цього значно підвищився інтерес науковців і практиків до наукового обґрунтування та технологічного супроводу впровадження різноманітних моделей управління навчальними закладами й досить гостро постала проблема спеціальної підготовки керівників навчальних закладів до використання інноваційних методів управлінської діяльності (особливо слід відзначити роботи таких українських науковців, як Л. Даниленко, Г. Єльнікова, Л. Карамушка, В. Олійник, Т. Сорочан, та ін.). Разом із тим, поширення інтересу до зазначених питань підняло й низку не вирішених проблем організаційного, змістового, методичного та нормативно-правового забезпечення професійної підготовки управлінців, які працюють в освітній сфері [1].

Об'єктивно управлінська діяльність у сучасному соціумі де термінується декількома умовами. Т. Сорочан вважає, що, поперше, управління в конкретній сфері діяльності має відповідати

загальній концепції державного управління. По-друге, управлінська діяльність має розглядатися як самостійний професійний вид діяльності. По-третє, управлінська діяльність зумовлює для керівника необхідність врахування внутрішньої логіки, закономірностей діяльності, а також власних індивідуальних можливостей [2, с. 6-7].

Успіх соціально-економічних і політичних перетворень в Україні, за В. Я. Малиновським, та реалізація функції демократичної, правової, соціальної держави багато в чому залежать від ефективної роботи апарату державного управління [3, с. 494]. О. Ю. Оболенський та ін. підкреслюють, що кадрова політика у сфері державної служби має здійснюватися за трьома взаємопов'язаними напрямками:

- забезпечення висококваліфікованими, компетентними кадрами органів державної влади та місцевого самоврядування;
- забезпечення професіоналізму державних службовців у всіх проявах якостей особи;
- розвиток механізму формування нової генерації державних службовців, здатних ефективно працювати в умовах трансформаційного етапу розвитку держави [4].

Для оновлення кадрового складу необхідно використовувати різні форми роботи з соціально активною молоддю. Як приклад можна навести формування організаторських навичок, відповідальності, працездатності у студентської молоді під час їхньої участі у студентських будівельних загонах (СБЗ).

У своїх спогадах Бардаков Віктор Анатолійович, доц. каф. МММГ ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, секретар комсомольської організації ХПКБ (1971-1974 рр.), командир штабу СБЗ інституту зазначає, що студентські будівельні загони виховали ціле покоління з активною життєвою позицією.

Це Ю. І. Бутенко – професор, ректор ХПКБ; Н. К. Сіхарулдзе – доцент, архітектор ХПКБ; Л. М. Шутенко –

академік, ректор ХПКБ, перший командир об'єднаного інтернаціонального загону «Червона Армія»; Г. В. Стадник – професор, перший проректор університету, інструктор обласного штабу СБЗ, голова студентського профкому; А. І. Кузнецов – проф., зав кафедрою, А. І. Рудь – доцент, секретар комсомольської організації інституту; В. М. Рудаков – доцент, секретар комсомольської організації інституту, нач. штабу СБЗ, зам. декана будівельного факультету; В. І. Шелудько – командир штабу СБЗ ХПКБУ, секретар комсомольської організації інституту, начальник ПМК; В. А. Бардаков – доцент, командир штабу СБЗ ХПКБ (1969-1974), комісар загону «Червона Армія», секретар комітету комсомолу ХПКБ; В. К. Нем – доцент, командир СБЗ, секретар комсомольського бюро факультету МЕТ, декан факультету МЕТ; Ю. М. Шумейко – майстер загону «Бригантина», головний інженер СБЗ «Червона Армія», головний інженер Республіканського штабу СБЗ України, зам. голови Держкомітету України по туризму, голова ГАК «Україна туристична»; В. Г. Гоцуляк – командир загону, секретар комсомольського бюро БФ, зав. будівельним відділом обкому КПУ, директор інституту «Міськбудпроект»; В. М. Малишев – командир СБЗ, секретар комсомольського бюро ІЕФ, секретар комітету комсомолу інституту (1974 р.), директор навчального комбінату; В. М. Жилияков – доцент, командир штабу СБЗ, секретар комсомольської організації ХПКБУ; М. П. Буряк – доцент, командир СБЗ «Юність», секретар комітету комсомолу інституту (1983-1985 рр.), головний інженер СБЗ «Авангард» (Чорнобиль, 1985 р.), декан будівельного факультету ХПКБУ; Є. М. Кайлюк – професор, секретар парткому ХПКБ та багато інших.

Студентські будівельні загони формувалися добровільно. Основою життєдіяльності студзагонів була організаційна і виробнича самостійність.

Отже, сьогодні так само молодь гостро реагує на політичні і соціальні процеси, бере активну участь у волонтерстві. Наразі стоїть питання про можливість трансформації та відновлення деяких складових студентського будівельного руху в сучасних умовах.

---

1. Професіоналізація управління освітою: політика Чеської республіки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ru.osvita.ua/vnz/reports/gov_reg/18649.

2. Сорочан Т. М. Підготовка керівників шкіл до управлінської діяльності: теорія та практика: [монографія] / Т. М. Сорочан. – Луганськ: Знання, 2005. – 384 с.

3. Малиновський В. Я. Державне управління: [навчальний посібник] / В. Я. Малиновський. – Луцьк: ред.-вид. від. «Вежа» Вол. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2000. – 558 с.

4. Оболенський О. Ю. Державна служба : [підручник] / О. Ю. Оболенський. – К.: КНЕУ, 2006. – 472 с.

НЕДАЙХЛІБ О. В.

(Сумський державний університет)

СТАН ПОХОРОННОЇ СПРАВИ ЯК ОЗНАКА ЦИВІЛІЗОВАНOSTІ СУСПІЛЬСТВА

Цивілізоване суспільство, засноване на засадах розуму і справедливості, характеризується багатьма зовнішніми проявами культури людини і соціуму. В залежності від ступеня розвитку культури суспільства та професійної культури співробітників спеціалізованих служб залежить рівень гуманізації соціально значущих послуг, зокрема, – у делікатній сфері похоронної справи.

Похоронну справу можна розглядати як сферу діяльності, до якої входить надання ритуальних, юридичних та інших

супутніх послуг, пов'язаних з організацією та проведенням похорону, а також створенням та експлуатацією об'єктів похоронного призначення. Похоронна справа практично в будь-якому суспільстві була і залишається важливим пластом культури, несе на собі відбиток відповідного світогляду, традицій, панівних моральних норм, прикладного мистецтва, технології, соціально-економічного устрою. Люди завжди пишалися пам'ятками історії та культури свого народу, своєї країни, створеними їхніми пращурами, предками, чий прах покоїться в землі. Шанобливе ставлення до пам'яті минулих поколінь вимагає збереження пам'яток культури, не дозволяє байдуже дивитися на убогі розорені могили, неестетичні надгробки, занедбані цвинтарі, які, по суті, є матеріальним втіленням бездуховності. Звичайно, одного співчуття недостатньо. У похоронній галузі маса проблем, які вимагають якнайшвидшого вирішення і фінансової підтримки. Що це за проблеми?

По-перше, відсутність належного державного регулювання в сфері ритуального бізнесу. Як відомо, твердження про те, що «риннок сам все відрегулює» не завжди є виправданим. Сьогодні держава повертає собі повноваження в найбільш чутливих галузях економіки. Похоронна справа – це теж одна з таких сфер економічного життя країни. Вона, так само, як і інші галузі, піддається впливу об'єктивних економічних законів. Немає сумнівів, що в похоронній справі прийнятна будь-яка форма власності, аби справа велася належним чином. І це особливо важливо в аспекті захисту прав і законних інтересів громадян, зокрема, забезпечення доступності для всіх верств суспільства права на поховання та гідні похоронні послуги. У зв'язку з цим, розробка та затвердження нових стандартів і критеріїв оцінки діяльності похоронних компаній є одним з найбільш актуальних завдань. Державне регулювання повинно орієнтуватися на надання рівних

сприятливих можливостей для всіх, хто працює в похоронній сфері, в повній відповідності до закону, і забезпечує якісні похоронні послуги, що відповідають стандартам, які висуваються суспільством і споживачами.

Водночас, концепція розвитку галузі повинна включати не тільки цілі і завдання, але й багато інших пунктів, зокрема, ресурси, матеріально-технічну базу, кадри, наукові дослідження. Критерії оцінки діяльності як галузі в цілому, так і окремих підприємств, мають бути науково обґрунтованими, враховувати екологічні нормативи та економічні показники

Ще однією проблемою є підготовка кадрів. Працівники похоронної служби мають професійно вирішувати проблеми осіб, які звернулися до них. Вони зобов'язані знати та організувати похоронні обряди, вміти ненав'язливо запропонувати людині всі необхідні атрибути для похорону, запросити священнослужителя, вміти багато іншого, аж до психологічної підтримки родичів покійного. Похоронні агенти повинні співпрацювати з лікувальними установами і моргами, щоб правильно визначити час і замовити, в разі необхідності, бальзамування. Вони мають враховувати вимоги споживачів до якості виробів і надання послуг похоронного призначення, вміти взаємодіяти з представниками влади. Все це під силу тільки добре освіченим, спеціально підготовленим для роботи в похоронній галузі людям. В Україні наразі бракує такої школи. Крім того, звичайно, необхідні підручники – посібники з основ похоронної справи. Останнє хотілося б підкреслити особливо, адже похоронна галузь сьогодні об'єднує понад двадцять професій, однак не має інтегрованої системи навчання працівників.

Гострим є питання фінансування похоронної галузі. Кладовище – це таке ж підприємство, як і будь-яка інше. Без грошей воно не може існувати гідно. У той же час, поки витрати на похоронну справу включені в бюджет житлово-комунального

господарства [1], вести цю справу на сучасному рівні важко, оскільки в цій галузі – завжди дефіцит бюджету.

Окремо стоїть проблема екології поховань. Похоронна зумовлює низку факторів впливу на навколишнє середовище та людей. Зрозуміло, суб'єкти господарювання в сфері похоронної справи не здатні досліджувати еколого-біохімічні аспекти своєї діяльності. Оскільки відповідно до ст. 16 Конституції України забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України є обов'язком держави, то і екологічна безпека кладовищ має виступати об'єктом посиленої державної уваги. Як зазначає В. М. Давиденко, екологізація кладовищ полягає в тому, щоб грамотно визначати місце для облаштування нових, а вже існуючі перетворювати в заповідні меморіальні парки, засаджуючи їх довгоживучими деревами (дубами, липами, соснами, ялинами). Можна розробити спеціальні плани-проекти облаштування кладовищ з такою метою, щоб вони були окрасою населеного пункту, затишним місцем спокою і доброї пам'яті. Цю роботу бажано спрямовувати як важливу екологічну, соціальну, етично-моральну і культурну [2, с. 11].

Таким чином, удосконалення матеріальної бази, державного регулювання і підтримки в такій відмінній від інших сфері життєдіяльності людини, як похоронна справа, є надзвичайно важливим не лише в економічному розрізі, але і для розвитку соціально-психологічних, духовних і моральних засад суспільства.

---

1. Стан галузі поховання в Україні за 2016 рік. – [Електронний ресурс] Режим доступу : <http://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/zhkh/terretory/stan-galuzi-pohovannya-v-ukrayini-za-2016-rik>.

2. Давиденко В. М. Екологічні проблеми сьогодення / В. М. Давиденко // Наукові праці. Екологія. Вип. 220. Т. 232. – С. 10-12 [Електронний ресурс] Режим доступу : <http://ecology.chdu.edu.ua/article/download/63156/58560>.

САМОЙЛЕНКО Є. А.
(Сумський державний університет)

ЗМІСТ ПРИНЦИПУ САМОВИЗНАЧЕННЯ НАЦІЙ ТА МЕХАНІЗМ ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЇ В УМОВАХ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ ДЕРЖАВ

В умовах сучасного світового правопорядку принцип рівноправності та права народів розпоряджатися своєю долею розглядається одним із основних принципів міжнародного права. Принцип самовизначення народів – це принцип загального міжнародного права, згідно з яким усі народи мають право вільно без втручання ззовні визначати власний політичний статус і здійснювати свій соціально-економічний і культурний розвиток.

Право народів на самовизначення, будучи нормою *ius cogens* і невід’ємним компонентом архітектури сучасного міжнародного правопорядку, отримало різні форми закріплення:

по-перше, у вигляді імперативних принципів і норм універсального міжнародного права (ст. ст. 1, 2, 55 Статуту ООН; ст. ст. 1, 2 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р.; ст. ст. 1, 2 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права 1966 р.);

по-друге, у вигляді міжнародно-правового принципу, сформульованого у Заключному акті НБСЄ 1975 р., якому держави-учасники не надали сили міжнародного договору, а тільки підтвердили своїми підписами його політичне значення;

по-третє, у вигляді норм рекомендаційного характеру (наприклад, положення резолюцій Генеральної Асамблеї ООН).

Із прийняттям Гельсінського акту НБСЄ у практиці Організації з безпеки та співробітництва в Європі та, зрештою, і ООН акцентується увага насамперед на зовнішньому характері самовизначення. Водночас, хоча будь-який народ і має право на

самовизначення, наслідки від володіння цим правом не можуть бути однаковими для всіх народів. Деякі з них можуть отримати повну незалежність (т. зв. «зовнішнє» самовизначення), в той час, як інші можуть домогтися «внутрішнього» самовизначення. Перший тип означає, що народи самостійно визначають свій політичний статус у системі міжнародних відносин; другий – що народи здійснюють своє самовизначення в рамках однієї держави.

Є раціональна думка, що «зовнішнє» самовизначення (сецесія) може вважатися законною, якщо влада держави унеможлиблює «внутрішнє», наприклад, допускає масові порушення прав людини або систематичну дискримінацію [1, с. 49-50]. Проте первинним є «внутрішнє» самовизначення, в рамках якого народ може самореалізуватися через створення культурної автономії, федеративних чи конфедеративних структур, національно-територіальних одиниць тощо. Відділення є вищим, але не завжди обов'язковим атрибутом самовизначення. Тобто, якщо уряд із дотриманням основних прав і свобод людини надає населенню право на участь у політичному, економічному, соціальному та культурному житті країни, то спроби, спрямовані на розчленування держави, підривної політичної єдності, – незаконні, а саме відділення порушує принцип самовизначення народу та принцип територіальної цілісності.

Саме на встановлення балансу між територіальною цілісністю і самовизначенням були зорієнтовані положення Гельсінського акту 1975 р. та наступних актів НБСЄ (ОБСЄ). Приміром заключний документ Віденської зустрічі учасників НБСЄ 1989 р. також підтвердив, що, виходячи з принципу рівноправності і права народів розпоряджатися своєю долею, всі народи завжди мають право в умовах повної свободи визначати, коли і як вони бажають, свій внутрішній і зовнішній політичний статус без втручання ззовні та здійснювати на власний розсуд

свій політичний, економічний, соціальний і культурний розвиток [2]. Фактично утворення власної держави передбачалося в якості крайньої форми реалізації принципу самовизначення народів.

Самовизначення націй тісно пов'язане з питанням території, оскільки визнання за націями права на утворення незалежних національних держав нерозривне з їх правом на свою територію. Тому під час реалізації принципу самовизначення народів виникає проблема механізму його практичного застосування в умовах принципу територіальної цілісності держав. Відповідно до Декларації про принципи міжнародного права 1970 р. кожна держава зобов'язана утримуватися від будь-яких насильницьких дій, що позбавляють народи їх права на самовизначення, свободу і незалежність. Ніщо не повинно тлумачитися як санкціонування або заохочення будь-яких дій, які вели б до часткового або повного порушення територіальної цілісності або політичної єдності суверенних і незалежних держав, які дотримуються в своїх діях принципу рівноправності і самовизначення народів [3].

Загалом сучасна доктрина міжнародного права допускає можливість здійснення територіальних змін на підставі принципу самовизначення. За загальним правилом, у подібних випадках не повинно виникати питання про порушення принципу територіальної цілісності. Однак, у практиці міжнародних відносин досить часто відбувається абсолютизація принципу територіальної цілісності, його пріоритету над принципом рівноправ'я і самовизначення народів. При цьому загальновизнаним є той факт, що основні принципи міжнародного права є взаємопов'язаними. Тому при тлумаченні та застосуванні кожний принцип має розглядатися виключно з урахуванням усіх інших.

Принцип територіальної цілісності держав, не заперечуючи законності територіальних змін на основі

самовизначення, виключає лише насильницьке розчленування і анексію території ззовні в результаті агресії. Виходячи з цього, принцип територіальної цілісності призначений лише для захисту від зовнішніх зазіхань на територіальний суверенітет держави [4, с. 80].

У новітній доктрині міжнародного права та практиці міжнародних відносин окреслилася тенденція до визначення чітких критеріїв розмежування дії принципів самовизначення народів і територіальної цілісності держав. Зокрема, за наявності фактів геноциду, тортур, етнічних чисток, порушення «внутрішнього» самовизначення, дискримінації або у разі вичерпання інших засобів держава втрачає право щодо захисту і збереження територіальної цілісності. У даному контексті виникає право захисної, або відновлювальної, сецесії (remedial secession). Воно не лише легітимізує право виходу зі складу державної території тієї чи іншої етнічної групи, національної меншини, але й фактично включає до суб'єктів самовизначення інші відмінні від держави утворення, не рахуючи нації і народи, що борються за незалежність [5, с. 76].

Розділяючи наведені точки зору, слід відмітити, що реалізацію принципу самовизначення народів варто розглядати в контексті об'єктивно існуючої поведінки держави щодо певної групи людей, які ідентифікують себе як певну національну спільноту в межах цієї держави, що спрямована на їх дискримінацію, фізичне винищення чи утиски іншого характеру. Захист від зовнішніх зазіхань на територіальний суверенітет держави впливає із принципу територіального верховенства і політичної незалежності держав, а також невтручання у внутрішні справи і компетенцію зі сторони інших країн.

---

1. *Задорожний А. В.* Российская доктрина международного права после аннексии Крыма : [монография] / А. В. Задорожний; Укр. асоц. междунар.

права, Ін-т междунар. отношеній Киев. нац. ун-та ім. Тараса Шевченко, Каф. междунар. права. – К.: К. И. С., 2015. – 144 с.

2. Підсумковий документ Віденської зустрічі держав-учасниць Народи з безпеки та співробітництва в Європі від 15 січня 1989 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_081.

3. Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами у відповідності до Статуту ООН від 24 жовтня 1970 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_569.

4. *Барсегов Ю. Г.* Территория в международном праве / Ю. Г. Барсегов. – М.: Госюриздат, 1958. – 268 с.

5. *Цимбрівський Т. С.* Принцип рівноправ'я та самовизначення народів у сучасному міжнародному праві / Т. С. Цимбрівський // Вісник Запорізького національного університету. – 2012. – № 2 (1). – С. 74-78.

СИВОЛАП І. В.

(Сумський державний університет)

СУЧАСНІ МОДЕЛІ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

На сучасному етапі розвитку України як демократичної, соціальної і правової держави, з урахуванням глобальних змін, які відбулися в останні роки, розвиток місцевого самоврядування є одним із пріоритетних напрямків державної політики. Проблема модернізації сучасної системи місцевого самоврядування в Україні набуває нового концептуального змісту. Її рішення буде сприяти вирішенню важливих державних проблем. Місцеве самоврядування сьогодні є важливим чинником демократизації суспільного життя, децентралізації і передумов громадянського суспільства. У процесі реформування системи місцевого самоврядування в Україні доцільно використовувати міжнародний досвід, а також чітко розуміти яка модель місцевого самоврядування найкраще відповідає українським реаліям. Ефективність запровадження

міжнародного досвіду в Україні залежить від того, чи отримає цей досвід можливість для правильного розуміння.

В. Мамонова визначила дві основні моделі місцевого самоврядування, які в тій чи іншій комбінації поширилася по всьому світу – англосаксонська та континентальна [1], але професор В. Пахолок виокремлює ще іберійську та радянську моделі [2].

Англо-саксонська модель, на думку В. Борденюка, поширилася головним чином в країнах з одноіменною правовою системою: Великобританії, США, Канаді, Індії, Австралії, Новій Зеландії та ін. Основний принцип цієї системи «діяти самостійно в межах наданих повноважень». Державне регулювання може здійснюватися побічно, наприклад, шляхом прийняття стандартних законів, які місцеві органи влади можуть накладати на своїй території з поправками Державний контроль за діяльністю органів місцевого самоврядування здійснюється у формі судового контролю. Засобами ж впливу виступають державні дотації [3, с. 576].

На думку М. Ліпсета французька (континентальна) модель розповсюджена в країнах континентальної Європи (Франція, Італія, Іспанія, Бельгія) і в більшості країн Латинської Америки, Близького Сходу, Африки [4, с. 22].

О. Кутафін та В. Фадеев зазначають, що в цілому, для континентальної моделі є характерним поєднання місцевого самоврядування з місцевим управлінням на всіх основних рівнях політико-територіальної організації публічної влади або поєднання місцевого самоврядування на низовому рівні з державним управлінням на вищому [5, с. 311].

На думку Ю. Васютіна іберійська модель характерна для іспаномовних країн Латинської Америки Основною рисою цієї моделі є те, що жителі територіальної громади обирають місцеву раду і головну посадову особу муніципалітету (префекта, регідора, мера). Префект, регідор одночасно очолює

місцеву раду та виконавчий орган місцевого самоврядування. Таким чином в особі префекта поєднуються функції місцевого самоврядування та державного управління [6, с. 153]

Принципову відмінність від вищевказаних систем муніципального управління має так звана «радянська» модель, де органи місцевого самоврядування по суті виконували функції місцевих осередків комуністичної партії, які, поряд з ідеологічною діяльністю, здійснювали контроль за окремими сферами господарської діяльності. Така система збереглася лише в деяких країнах, зокрема в Китаї та Північній Кореї [7, с. 197]

Підсумовуючи зазначене, можна сказати, що ефективність міжнародного досвіду в Україні залежить від того, як цей досвід вдасться правильно зрозуміти. При інтерпретації зарубіжних моделей місцевого самоврядування важливо уникнути звичних українських стереотипів, а саме:

- неточного тлумачення дефініцій «місцеве управління» та «місцеве самоврядування»;

- ототожнення досвіду деяких країн з «європейським» досвідом у цілому. З різних причин в Україні найбільш відомий досвід Польщі, Німеччини, Франції та Іспанії, хоча досвід цих країн не є панівним для всієї Європи.

---

1. *Мамонова В. В.* Система місцевого самоврядування / В. В. Мамонова // Енциклопедія державного управління: у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України; наук.-ред. колегія: Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. – К. : НАДУ, 2011. – Т. 5. – 2011. – С. 342-344.

2. *Пахолок В. М.* Місцеве самоврядування у централізованій унітарній державі (на прикладі Франції) / В. М. Пахолок // Держава і право: зб. наук. пр. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2010. – Вип. 47. – С. 716-721.

3. *Борденюк В. І.* Місцеве самоврядування та державне управління: конституційно-правові основи співвідношення та взаємодії: монографія / В. І. Борденюк. – К.: Парлам. вид-во, 2007. – 576 с.

4. *Lipset S. M. The Social Conditions of Democracy Revisited / Seymour Martin Lipset // American Sociological Review. – 1994. – № 59. – Pp. 1-22.*

5. *Кутафин О. Е. Муниципальное право Российской Федерации / О. Е. Кутафин, В. И. Фадеев. – М.: Юристъ, 1997. – 311 с*

6. *Васютин Ю. С. Местное самоуправление в зарубежных странах: [учеб. пособие] / Ю. С. Васютин, Н. А. Емельянов. – М.; Тула : Гриф, 1998. – 153 с.*

7. *Харлоф Э. М. Местные органы власти в Европе / Э. М. Харлоф; [пер. с англ.]. – М. : Финансы и статистика, 1992. – 197 с.*

СЛАВКО А. С.

(Сумський державний університет)

ОСОБЛИВІ ПРАВОВІ РЕЖИМИ В ЗАКОНОДАВСТВІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ НАПРИКІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ ст.

Проблеми, пов'язані із функціонуванням особливих правових режимів, зокрема, режиму воєнного стану чи надзвичайного стану, перебувають наразі на піку суспільного інтересу. Дослідники вказують як на певні переваги введення в дію таких режимів, так і наголошують на різноманітних суспільних ризиках, які безумовно супроводжують будь-які надзвичайні заходи. З огляду на актуальність зазначених питань вбачається за доцільне вдатись до вивчення деяких історичних аспектів проблеми. Увага цього дослідження спрямована на регулювання відносин надзвичайного та воєнного стану на українських землях, які входили до складу Російської імперії, наприкінці ХІХ – на початку ХХ століть.

У словнику Ф. А. Брокгауза и І. А. Ефрона, визначаючи термін «воєнний стан», автори вказували, що у воєнний час прикордонні області держави, прилеглі до театру війни, оголошуються такими, що перебувають у воєнному стані; в

мирний час такий же стан може бути введений в областях або містах, що повстають проти уряду, або в яких для підтримки порядку визнані необхідними особливі суворі заходи [1]. Появу сучасної моделі інституту режиму воєнного стану на теренах українських земель зазвичай пов'язують з Положенням про заходи щодо охорони державного порядку та суспільного спокою від 14 серпня 1881 р. (далі – Положення). Варто зауважити, що система поліцейських (адміністративних) заходів, яка встановлювалась відповідно до Положення та іменувалась «виключним становищем», об'єднувала у собі риси режимів воєнного та надзвичайного станів, які закріплені чинним законодавством України. Пункт 6 розділу 1 Положення визначав дві основні підстави для введення виключного становища: а) якщо громадський спокій у певній місцевості буде порушено злочинними посяганнями проти встановленого державного ладу чи безпеки приватних осіб і їх майна, чи підготовкою до таких посягань; б) якщо підготовкою до вищенаведених дій населення певної місцевості буде приведене до «тривожного стану», що вимагає вжиття виключних заходів для негайного відновлення порушеного порядку [2].

У першому випадку передбачалось встановлення «посиленої охорони», у другому – «надзвичайної охорони». Існування цих двох підстав введення виключного становища дала можливість В. М. Гессену говорити про дві форми виключного становища: воєнний (осадний) стан, який запроваджується у разі війни, та фіктивний воєнний стан, запроваджуваний у випадку внутрішніх смут [3, с. 84].

Пункт 5 розділу 1 Положення перелічував можливі наслідки того, що певна місцевість буде визнана зоною виключного становища. Зокрема, серед них – розширення кола обов'язків і меж влади встановлених адміністративних установ з охорони державного порядку та суспільної безпеки чи

покладення таких функцій на інший орган, створений тимчасово з цією метою; та посилення відповідальності як приватних осіб, так і адміністративних органів за невиконання обов'язків, які будуть на них покладатись за умов дії виключного становища [2].

Проте деякі правники часів Російської імперії наголошували, що Положення фактично не внесло у правову систему нічого нового, а лише кодифікувало акти, які розрізнено існували до цього. Зокрема, аналізуючи повноваження як центрального управління Міністерства внутрішніх справ, так і губернаторів, які були керівниками поліцейських структур на місцях, дослідники зауважували, що останнім і так належить низка надзвичайних прав. Зокрема, з 1861 р. Київський, Подольський і Волинський генерал-губернатори отримали право призначати адміністративне заслання у якості тимчасового заходу для «політично неблагонадійних». Вже у 1879 р. Харківський, Одеський та Київський генерал-губернатори отримують можливість застосовувати право призначення адміністративного заслання без обмежень, до будь-яких осіб [3, с. 175].

Паралельно з цим, у 1870 р. місцевим адміністраціям було надано право вводити поліцейські заходи у випадку страйків робітників. Тим не менш, у 1871 р. такі заходи були введені в Одесі без будь-якого обґрунтування та за відсутності страйків на фабриках і заводах [3, с. 176]. Варто зазначити, що територія сучасної Сумщини теж ставала об'єктом застосування надзвичайних заходів – так, у зв'язку з бурхливими революційними виступами у 1905 р. у Сумському повіті Харківської губернії було введено режим воєнного стану.

З приводу природи заходів виключного становища у правовій літературі Російської імперії склались дві протилежні думки. Так, Я. М. Магазинер зауважував, що інститут

виключного становища виправданий потребою швидко реагувати на різноманітні явища – від оголошення війни до повеней та пожеж [4, с. 8]. О. С. Алексєєв, у свою чергу, підкреслював, що можливість створення актів, які мають силу закону, без дозволу парламенту – нонсенс, який суперечить самій природі конституції [5, с. 21].

Крім того, незважаючи на тимчасовий характер заходів, які становлять зміст виключного становища, ними послуговувались доволі часто, навіть за відсутності підстав для цього. Наприклад, у журналі Комітету Міністрів від 10 лютого 1905 р. зауважувалось, що «... правила про заходи щодо охорони державного порядку та громадського спокою, які у момент видання мали тимчасовий характер, ... набули вигляду постійних положень. Ці правила на даний момент діють безперервно вже 22 роки і встигло вирости ціле покоління, яке не бачило іншого способу підтримання суспільного порядку» [6].

На неприпустимості постійної дії виключного становища також наголошував А. С. Алексєєв, зауважуючи, що «потреба у правових приписах, які регулюють нормальні суспільні відносини, обумовлена не надзвичайними обставинами, які неможливо передбачити під час законодавчих сесій. ... надзвичайні обставини ... вказують на потребу не в органічних законах, а в тимчасових підзаконних заходах» [5, с. 20].

Підсумовуючи, варто зауважити, що дискусія з приводу доцільності як введення заходів воєнного чи надзвичайного стану, так і самого існування інституту виключного становища у законодавстві вже понад сотню років залишається відкритою. Тим не менш, ще у період існування Російської імперії науковці вказали на два основні ризики запровадження вказаних режимів: на можливість їх необґрунтованого застосування адміністрацією та на її подальше небажання скасовувати дію таких заходів. Перша обставина потребує наявності в законодавстві чіткого переліку підстав введення

будь-яких надзвичайних режимів, а друга – обмеження надзвичайних заходів певним граничним строком.

---

1. Военное положение // Энциклопедический словарь / Ф. А. Брокгауз, И. А. Эфрон. – Санкт-Петербург, 1891. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.vehi.net/brokgauz/index.html>

2. Высочайше утвержденное Положение о мерах к охранению государственного порядка и общественного спокойствия (14 августа 1881) [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.illuminats.ru/component/content/article/28--xvii-xx/1381-regulations-on-measures-to-guard-public-order-and-public-safety-14-august-1881>.

3. *Гессен В.М.* Исключительное положение / В. М. Гессен. – СПб.: Юр. кн. склад «Право», 1908. – VIII. – 410 с.

4. *Магазинер Я.М.* Чрезвычайно-указное право в России: (Ст. 87 Осн. зак.): Приложения: I. Практика чрезвычайно-указного права в России. II. Нормы иностранного права, аналогичные ст. 87-й / Я. М. Магазинер. – СПб.: тип. М. М. Стасюлевича, 1911. – 172 с.

5. *Алексеев, А.С.* Происхождение чрезвычайнoуказного права и его политическое значение / А. С. Алексеев // Юридический вестник. – 1913. – Кн. 1. – М., 1913. – С. 2-21

6. Журнал Высочайше учрежденного особого совещания по пересмотру установленных для охраны государственного порядка исключительных законоположений.. – СПб., 1905. – С. 4 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.illuminats.ru/component/content/article/28--xvii-xx>.

**ГЕТЬМАНАТ П. СКОРОПАДСЬКОГО ЯК ВТІЛЕННЯ
ДЕРЖАВНИЦЬКОГО ПРОЕКТУ УКРАЇНИ 1918 р.**

28 квітня 1918 р. німецьким військовим командуванням були заарештовані управляючий Міністерством закордонних справ М. Любинський та директор Адміністративно-політичного департаменту внутрішніх справ Ю. Гаєвський [1, с. 174], а також військовий міністр О. Жуковський, які у березні-квітні 1918 р. створили «Комітет спасіння України». Приводом для таких дій стало викрадення, за авантюрним наказом прем'єр-міністра В. Голубовича, директора Російського банку зовнішньої торгівлі та цукрозаводчика А. Доброго [2, с. 174].

Скориставшись арештом вказаних урядовців та тим фактом, що сама Центральна Рада була неспроможною вчиняти опір, П. Скоропадський в ніч з 28 на 29 квітня 1918 р. наказав сконцентрувати наявні сили і захопити урядову дільницю на Липках: військове міністерство, МВС, державний банк. Незважаючи на брак сил, переворот вдався.

29 квітня 1918 р. П. Скоропадського було проголошено гетьманом України. З цього приводу уряд гетьманату видав грамоту «До всього українського народу», де було сказано: «Бувше Українське Правительство не здійснило державного будування України, позаяк було зовсім не здатне до цього. Бешкети та анархія продовжуються на Україні, економічна розруха і безробіття збільшуються і розповсюджуються з кожним днем і врешті до багатішої колись-то України встає грізна мара голоду. При такому становищі, яке загрожує новою катастрофою Україні, глибоко сколихнуло всі трудові маси населення, які виступили з категоричним домаганням негайно збудувати таку Державну Владу, яка здібна була б забезпечити

населенню спокій, закон і можливість творчої праці. Як вірний син України я вирішив відкликнутись на цей поклик і взяти на себе тимчасово всю повноту влади. Цією грамотою я оголошую себе Гетьманом всієї України» [3].

Разом із «Грамотою...» були прийняті «Закони про тимчасовий державний устрій України», один з яких було призначено гетьманській владі. Так, зокрема «Законами...» передбачалося, що: «Влада управління належить виключно до Гетьмана України в межах всієї Української Держави». При цьому «Гетьман стверджує закони і без його санкцій ніякий закон не може мати сили». Крім того проголошувалось, що гетьман є «...вищий керівничий всіх зносин Української Держави з закордонними» та «...Верховний Воевода Української Армії і Фльоти» [4, с. 1]. Надавалося Гетьманові і право помилування засуджених.

Фактично цими «Законами...» було закріплено режим особистої влади гетьмана П. Скоропадського, на думку якого країна «...може бути врятована лише диктаторською владою, лише волею однієї людини можна повернути до нас порядок, вирішити аграрне питання та провести ті демократичні реформи, які є так необхідними для країни» і ще: «...для формування нових, більш здорових засад у нашому житті це може бути зроблено шляхом одноосібної влади, що опирається хоча б на малу силу, але все ж таки силу. Іншого шляху у нас немає й не буде ще досить довго. Усі ці наради різних суспільних об'єднань, усі ці розрізнені дії окремих військових начальників, що змовляються між собою, ніякого позитивного результату не можуть мати» [5, с. 174].

Проте, незважаючи на явно диктаторський характер влади Скоропадського, досить цікавими були два повноваження гетьмана, які згодом могли б йому дозволити створити в Україні якийсь з варіантів парламентарної форми правління (як монархії, так і республіки): призначення «отамана Ради Міністрів»,

затвердження та скасування персонального складу уряду (п. 3 Законів...) та скріплення своїм підписом отаманом чи міністром наказів чи розпоряджень гетьмана (п. 8 Законів...) [4, с. 1].

Сам П. Скоропадський вважав, що лідери Української Центральної Ради, які недооцінювали роль тяжкої поточної праці державного апарату, «...дійсно вважали, що з оголошенням у Центральній Раді самостійної України Українська держава стане беззаперечним фактом. Для них українська вивіска була вже чимось, що вони вважали непорушним. Уся діяльність Центральної Ради, якщо можна так сказати, була спрямована до зовнішнього, до посилення українства для ока, мало піклуючись про його внутрішній, серйозний культурний розвиток» [5, с. 134].

Як відомо, після перевороту було здійснено три спроби сформувати уряд П. Скоропадського. Першою спробою була діяльність протягом одного дня отамана Ради Міністрів М. Устимовича. Спроба виявилася невдалою і 30 квітня 1918 р. отаманом став відомий юрист М. Василенко. Проте його спроба залучити до уряду провідних національних чи лівих лідерів не знайшла підтримки серед партійних лідерів України [6, с. 64].

Саме тому втретє уряд формувався не за партійною, а за професійною основою. Його отаманом став Ф. Лизогуб. Уряд не користувався популярністю серед сучасників. Більше того, аналізуючи прізвища міністрів, їх дореволюційні звання й посади чи партійну приналежність, супротивники П. Скоропадського наголошували: українців там не було [7, с. 226].

Але, на нашу думку, правим є біограф гетьмана Г. Папакін, який вказав, що «...насправді там не було українських соціалістів, котрі, замість переговорів з прем'єрами гетьмана, бігали до німецького штабу, сподіваючись на його вплив на Скоропадського» [6, с. 64].

Таким чином, до гетьманського уряду Ф. Лизогуба увійшли талановиті адміністратори і через декілька місяців в

Україні було відновлена діяльність адміністративного апарату, проголошено принцип недоторканості приватної власності і відкинута ідея про культурну автономію. Вправна ж діяльність Скоропадського ззовні країни сприяла тому, що Україну як незалежну державу визнали 12 країн (за часів Центральної Ради таке визнання вона отримала лише від 3 держав). В середині країни було засновано 150 нових гімназій, відкрито три нові університети: у Києві, Катеринославі та у Кам'янець-Подільському. Було засновано національний архів і бібліотека в 1 млн томів. 14 листопада 1918 р. було створено Академію Наук України на чолі з основоположником теорії ноосфери В. Вернадським. І, нарешті, саме П. Скоропадському вдалося створити першу регулярну українську армію і довести її до 60 тисяч вояків [8, с. 146].

Можна погодитись із думкою про реальне державне будівництво за часів його правління [9, с. 214], адже його семимісячне правління було набагато більш плідним, ніж робота органів УНР. Але проголошення Скоропадським 15 листопада 1918 р. Акту федерації про об'єднання України з небільшовицькою російською державою стало поштовхом до повстання селянської опозиції на чолі з С. Петлюрою. І хоча повстання виявилось вдалим, його наслідки були здебільшого негативними внаслідок вторгнення більшовиків.

---

1. Волга В. О. Державний переворот. Міф-можливість-реальність / В. О. Волга. – К. : Нора-Друк, 2003. – 160 с.

2. Петровський В. В. Історія України: Неупереджений погляд: Факти. Міфи. Коментарі / В. В. Петровський, Л. О. Радченко, В. І. Семененко. – [Вид. 3-є, випр. і доп.]. – Х. : ВД «ШКОЛА», 2010. – 624 с.

3. Грамота до всього українського народу від 29 квітня 1918 року // Державний вісник. – 1918. – 16 травня. – № 1. – С. 1.

4. Закони про тимчасовий державний устрій України від 29 квітня 1918 року // Державний вісник. – 1918. – 16 травня. – № 1. – С. 1–2.

5. *Скоропадский П.* Воспоминания. Конец 1917 года по декабрь 1918 года / П. Скоропадский. – Киев – Филадельфия : б/изд-ва, 1995. – 494 с.
6. *Папакін Г. В.* Павло Скоропадський: патріот, державотворець, людина. Історико-архівні нариси / Г. В. Папакін. – К. : б/в, 2003. – 282 с.
7. *Лотоцький А. Л.* Історія України для дітей / А. Л. Лотоцький. – Львів : Фенікс, 1990. – 239 с. – (Книгозбірня «Просвіти»; число 2).
8. *Удовик С. Л.* Глобалізація: семиотическіе підходи / Удовик С. Л. – М. : Рефл-бук, К. : Ваклер, 2002. – 480 с. – (Образовательная библиотека).
9. *Сухонос В. В.* Держава: питання теорії (загальний і конституційно-правовий аспекти) : [монографія] / Володимир Вікторович Сухонос. – Суми : Університетська книга, 2015. – 343 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ВЛАСЕНКО Валерій Миколайович – кандидат історичних наук, доцент, завідувач секції історії кафедри конституційного права, теорії та історії держави і права Сумського державного університету.

ВОЛОЧАЙ Юлія Валеріївна – студентка Навчально-наукового інституту права Сумського державного університету (науковий керівник: *Сухонос Володимир Вікторович* – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри конституційного права, теорії та історії держави і права СумДУ).

ГЛАЗУН Олена Анатоліївна – аспірантка кафедри міжнародного, європейського та екологічного права Сумського державного університету.

ГРЕБЕНЮК Аліна Петрівна – студентка Навчально-наукового інституту бізнес-технологій «УАБС» Сумського державного університету (науковий керівник: *Стогова Ольга Володимирівна* – кандидат політичних наук, доцент кафедри конституційного права, теорії та історії держави і права).

ДЕГТЯРЬОВ Сергій Іванович – доктор історичних наук, доцент секції історії кафедри конституційного права, теорії та історії держави і права Сумського державного університету.

ЗАВГОРОДНЯ Владислава Миколаївна – кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри міжнародного, європейського та екологічного права Сумського державного університету.

ЗИМОГЛЯД Альона Вячеславівна – студентка факультету іноземної філології та соціальних комунікацій Сумського державного університету (науковий керівник: *Король Сергій Миколайович* – кандидат політичних наук, старший викладач кафедри психології, політології та соціокультурних технологій).

ЗЯКУН Алла Іванівна – кандидат історичних наук, доцент секції історії кафедри конституційного права, теорії та історії держави і права Сумського державного університету.

КОРОЛЬ Віталій Миколайович – провідний фахівець секції історії кафедри конституційного права, теорії та історії держави і права Сумського державного університету.

КОРОЛЬ Сергій Миколайович – кандидат політичних наук, старший викладач кафедри психології, політології та соціокультурних технологій Сумського державного університету.

КУДІНОВ Дмитро Валерійович – доктор історичних наук, професор кафедри професійної освіти та менеджменту Сумського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти.

КУЩ Владислав Олександрович – студент Навчально-наукового інституту фінансів, економіки та менеджменту імені Олега Балацького Сумського державного університету (*науковий керівник: Нестеренко Вадим Анатолійович – кандидат історичних наук, доцент секції історії кафедри конституційного права, теорії та історії держави і права СумДУ*).

ЛОБКО Наталія Вікторівна – кандидат історичних наук, доцент секції історії кафедри конституційного права, теорії та історії держави і права Сумського державного університету.

МАЛИНІНА Тетяна Василівна – асистент кафедри філософії та політології Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова.

НЕДАЙХЛІБ Олена Валеріївна – аспірантка кафедри міжнародного, європейського та екологічного права Сумського державного університету.

НЕСТЕРЕНКО Вадим Анатолійович – кандидат історичних наук, доцент секції історії кафедри конституційного права, теорії та історії держави і права Сумського державного університету.

НЕСТЕРЕНКО Лідія Олександрівна – кандидат історичних наук, доцент кафедри суспільних дисциплін та методики їх викладання Чернігівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені К. Д. Ушинського.

САМОЙЛЕНКО Євген Анатолійович – кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри міжнародного, європейського та екологічного права Сумського державного університету.

СИВОЛАП Ірина Вікторівна – студентка Навчально-наукового інституту права Сумського державного університету (науковий керівник: Семенов Володимир Миколайович – кандидат наук з державного управління, доцент кафедри конституційного права, теорії та історії держави і права)

СІНЦЬКИЙ Андрій Цезарович – кандидат історичних наук, доцент кафедри суспільних наук Житомирського національного агроекологічного університету.

СЛАВКО Анна Сергіївна – асистент кафедри міжнародного, європейського та екологічного права Сумського державного університету.

СУХОНОС Володимир Вікторович – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри конституційного права, теорії та історії держави і права Сумського державного університету.

ЗМІСТ

ІСТОРИЯ УКРАЇНИ

- ВЛАСЕНКО В. М.** Участь українських емігрантів з країн Південно-Східної Європи в українських наукових з'їздах 1926 та 1932 рр. у Празі 3
- ДЕГТЯРЬОВ С. І.** Становлення козацтва як громадянської інституції та його роль у процесі українського націєтворення 8
- ЗЯКУН А. І.** Культурно-освітній феномен «школи академіків» Павла Галагана 12
- КОРОЛЬ В. М.** Види туристично-рекреаційних заходів у системі державних трудових резервів повоєнного періоду (1945–1950 рр.) 17
- КУДІНОВ Д. В.** Формування та діяльність Сумського осередку Російського товариства Червоного Хреста в період Російсько-турецької війни 1877–1878 рр. 22
- КУЩ В. О.** Бойовий шлях майора Кудяковського 26
- ЛОБКО Н. В.** Автобіографічні матеріали на сторінках діаспорних видань 32
- НЕСТЕРЕНКО В. А.** Ідейні засади німецької окупаційної пропаганди в Україні 34
- НЕСТЕРЕНКО Л. О.** Трагічні події у с. Кархівка Чернігівської області у квітні-травні 1943 р. 38

СІНЦЬКИЙ А. Ц. Пилип Орлик – фундатор
української державницької ідеї 42

ПОЛІТИКО-ПРАВОВИЙ РОЗВИТОК СУСПІЛЬСТВА

ВЛАСЕНКО В. М. Ставлення міжвоєнної української
еміграції в Румунії до рішення Ради послів країн
Антанти щодо східних кордонів Польщі 47

ВОЛОЧАЙ Ю. В. Нацистська Німеччина і сталінський
СРСР як домінуючі втілення тоталітарних держав:
історико-законодавчий контекст 50

ГЛАЗУН О. А. Трансформація інституту державної
служби України в умовах переходу до
концепції «good governance» 54

ГРЕБЕНЮК А. П. Особливості політичної культури
сучасної України 58

ЗАВГОРОДНЯ В. М. Цінності Європейського
адміністративного простору як основа
реформування публічної адміністрації України 62

КОРОЛЬ С. М., ЗИМОГЛЯД А. В. Розвиток транспортного
співробітництва на західних кордонах України 66

МАЛИНІНА Т. В. Формування кадрового забезпечення
в освіті (з досвіду студентських будівельних загонів ХПКБу) 69

НЕДАЙХЛІБ О. В. Стан похоронної справи
як ознака цивілізованості суспільства 73

САМОЙЛЕНКО Є. А. Змісту принципу самовизначення націй та механізм його реалізації в умовах територіальної цілісності держав	77
СИВОЛАП І. В. Сучасні моделі місцевого самоврядування	81
СЛАВКО А. С. Особливі правові режими в законодавстві Російської імперії в кінці XIX – на початку XX ст.	84
СУХОНОС В. В. Гетьманат П. Скоропадського як втілення державницького проекту України 1918 р.	89
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	94

Наукове видання

**СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ
НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ:
ІСТОРІЯ, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ**

Матеріали
IV Всеукраїнської науково-практичної конференції
У двох частинах
Частина 1

(Суми, 19 травня 2017 року)

Редактори: В. М. Власенко, В. А. Нестеренко
Оригінал-макет підготував В. М. Король

Редколегія не несе відповідальності за точність наведених фактів, цитат,
економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей.
Точка зору редколегії не завжди збігається з точкою зору автора.

Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 6,77. Обл.-вид. арк. 7,90. Тираж 120 пр. Зам.№
Видавець і виготовлювач
Сумський державний університет,
вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40007
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3062 від 17.12.2007.